

UNIVERZA V LJUBLJANI  
EKONOMSKA FAKULTETA

DIPLOMSKO DELO

RAZVOJ EVROPSKEGA PREBIVALSTVA V  
PRIHODNJIH DESETLETJIH IN EKONOMSKE  
POSLEDICE

Ljubljana, september 2002

JOŽE BIZJAK

## **IZJAVA**

Študent Bizjak Jože izjavljam, da sem avtor tega diplomskega dela, ki sem ga napisal pod mentorstvom prof. dr. Janeza Malačiča in dovolim objavo diplomskega dela na fakultetnih spletnih straneh.

V Ljubljani, dne

Podpis:

## KAZALO

<b>UVOD</b>	<b>1</b>
<b>1 OBLIKOVANJE SCENARIJEV PROJEKCIJ PREBIVALSTVA</b>	<b>2</b>
1.1 SOCIALNO-EKONOMSKA DIMENZIJA	3
1.1.1 Gospodarstvo	3
1.1.2 Izobrazba	4
1.1.3 Zdravstvo	5
1.1.4 Tehnologija	5
1.2 KULTURNA DIMENZIJA	6
1.2.1 Razdalja moči	6
1.2.2 Konzervatizem	6
1.2.3 Enakopravnost spolov	7
1.2.4 Individualizem	8
1.2.5 Postmaterializem	8
1.3 RAZVRSTITEV IZBRANIH DRŽAV V SKUPINE	9
1.4 SCENARIJA POENOTENJA IN RAZLIČNOSTI	10
1.4.1 Definicija scenarija poenotenja	11
1.4.2 Definicija scenarija različnosti	11
<b>2 SCENARIJA ZA RODNOST</b>	<b>12</b>
2.1 RODNOST V EVROPI	12
2.2 PERSPEKTIVE RODNOSTI	13
2.2.1 Scenarij poenotenja za rodnost	16
2.2.2 Scenarij različnosti za rodnost	16
<b>3 SCENARIJA ZA SMRTNOST</b>	<b>17</b>
3.1 SMRTNOST V EVROPI	17
3.2 PERSPEKTIVE SMRTNOSTI	18
3.2.1 Scenarij poenotenja za smrtnost	19
3.2.2 Scenarij različnosti za smrtnost	20
<b>4 SCENARIJA ZA MEDNARODNE MIGRACIJE</b>	<b>21</b>
4.1 EVROPA IN MIGRACIJE	21
4.2 PERSPEKTIVE MIGRACIJ	22
4.2.1 Scenarij poenotenja za mednarodne migracije	24
4.2.2 Scenarij različnosti za mednarodne migracije	24
<b>5 RAZVOJ EVROPSKEGA PREBIVALSTVA</b>	<b>25</b>
5.1 ŠTEVILO PREBIVALCEV	25

5.2 NARAVNA RAST IN NETO MIGRACIJE	28
5.3 STARANJE EVROPSKEGA PREBIVALSTVA	29
5.4 STAROSTNA SESTAVA PREBIVALSTVA	32
<b>6 EKONOMSKE POSLEDICE PRIHODNJIH DEMOGRAFSKIH PROCESOV</b>	<b>34</b>
6.1 PROBLEM JAVNIH POKOJNINSKIH SISTEMOV	34
6.2 POTREBE PO DELAVCIH	37
6.3 VPLIV STARANJA NA VARČEVANJE IN INVESTICIJE	39
6.4 STARANJE PREBIVALSTVA IN PRODUKTIVNOST	40
6.5 STARANJE TER POTROŠNJA IN ZDRAVSTVENA OSKRBA	41
<b>7 DEMOGRAFSKI PROCESI IN DEMOGRAFSKA POLITIKA</b>	<b>42</b>
<b>8 SKLEP</b>	<b>44</b>
<b>LITERATURA</b>	<b>46</b>
<b>VIRI</b>	<b>47</b>

## UVOD

Demografski procesi in njihove spremembe nastajajo kot posledica socialno-ekonomskih in kulturnih gibanj v različnih strukturah družb. Velja tudi obratno; spremembe v elementih demografskih procesov imajo velik vpliv na prihodnje gibanje socialno-ekonomskih in kulturnih kazalcev družb. Različne demografske spremembe s seboj prinašajo probleme, povezane z zgoraj omenjenimi kazalci. Demografski procesi so dolgoročne narave, in zdi se, da se politike, ki se navadno posvečajo tematikam kratkega roka, premalo zavedajo problematik demografske narave in jim namenjajo premalo pozornosti. Velja mnenje, da je povečevanje svetovnega prebivalstva ena največjih groženj razvoju planeta. V tem diplomskem delu pa se bomo ukvarjali s problemom nizke rodnosti, staranja in padanja števila evropskega prebivalstva. Demografska politika v Evropi ima in bo imela povsem drugačne naloge kot na primer politike na območjih visoke rasti prebivalstva.

V Evropi smo bili v zadnjem času priča velikim spremembam na političnih in socialno-ekonomskih področjih družb (bolj v vzhodni in srednji Evropi). Sedaj se celotni evropski prostor tesno povezuje predvsem na ekonomskem področju in zanima nas, kakšen vpliv bo imelo to povezovanje na prihodnje demografsko obnašanje tega območja. Kljub povezovanju evropskih držav v enotno zvezo je težko predvideti, v kolikšni meri se bodo kulturne, socialne in ekonomske razlike, ki danes med različnimi predeli Evrope obstajajo, zmanjševale. Vprašanje je, ali bo Evropa kot celota postala območje bolj ali manj podobne kulture, socialno-ekonomskega razvoja in podobnih demografskih procesov.

Na tem mestu lahko v grobem napovemo, da bo razvoj evropskega prebivalstva vodil v nadaljnje staranje prebivalstva. Ta proces bo največje težave povzročal pri oblikovanju primernih pokojninskih sistemov. Pomembna tema bo priseljevanje, ki bo potrebno za doseganje potreb na trgu dela v večini evropskih držav.

V tem diplomskem delu bomo poskusili podrobneje preučiti, kakšne demografske procese oziroma kakšen razvoj prebivalstva (in njegovih sestavin) lahko pričakujemo v prihodnjih desetletjih v Evropi. V prvem poglavju smo opredelili definiciji obeh scenarijev sestavin prebivalstva, ki smo ju vključili v naše delo. Podali smo predpostavke, na podlagi katerih sta bila scenarija izoblikovana. V drugem, tretjem in četrtem poglavju predstavljamo scenarije za rodnost, smrtnost in mednarodne migracije. Peto poglavje strne ugotovitve prejšnjih treh in tu predstavljamo demografske in družbene značilnosti predvidenega razvoja prebivalstva. V šestem poglavju smo se osredotočili na ekonomske posledice predvidenih demografskih sprememb. Vlogo demografskih politik skušamo opredeliti v sedmem poglavju. Osmo poglavje je namenjeno sklepnim mislim.

## 1 OBLIKOVANJE SCENARIJEV PROJEKCIJ PREBIVALSTVA

Namen tega diplomskega dela je torej predvideti razvoj evropskega prebivalstva v prihodnjih desetletjih in posledice tega razvoja na ekonomskem področju. Nemogoče je natančno predvideti razvoj oziroma projekcijo, trend določenega prebivalstva za daljši rok (nad 20 let). Potrebno je razviti vsaj dve ali več smeri rezultatov, dva ali več scenarijev razvoja prebivalstva. Za evropsko področje je zaradi preteklega in sedanjega procesa povezovanja in zaradi pomembnih politično-ekonomskih sprememb v srednji in vzhodni Evropi (prehod iz komunizma in socializma v demokratične in kapitalistične sisteme) predvidevanje prihodnjega razvoja prebivalstva še aktualnejše in zapletenejše.

Kar se tiče predvidevanja prihodnjega razvoja prebivalstva, bo glavni vir tega diplomskega dela študija Europe: One Continent, Different Worlds, Population Scenarios for the 21-st Century (de Beer, van Wissen, 1999). Organizatorja Evropske konference o prebivalstvu (Haag, 1999), Statistics Netherlands ter Netherlands Interdisciplinary Demographic Institute, sta razvila dva scenarija razvoja prebivalstva 33 izbranih evropskih držav v prihodnjih desetletjih, natančneje do leta 2050. Eden temelji na oceni, da se bodo demografski trendi v Evropi v prihodnosti zbližali oziroma poenotili, drugi pa predpostavlja, da se bodo razlike v demografskih trendih evropskega prebivalstva ohranile.

Na tem mestu moramo dodati, da scenarija razvoja prebivalstva nista bila izdelana na podlagi matematičnih projekcij prebivalstva. Na podlagi več popisnih ali registrskih podatkov o prebivalstvu iz preteklosti lahko s pomočjo ekstrapolacije matematično funkcijo ekstrapoliramo v prihodnost (Malačič, 2000, str. 197). Vendar je matematične projekcije prebivalstva smiselno uporabljati le za kratek rok (rezultati so zanesljivi le za prihodnje obdobje petih do sedmih let). Razlog je v stalnem naraščanju funkcije, ki pa za daljše obdobje ni smiselno in logično. Za daljša obdobja so primernejše analitične metode projekcij prebivalstva, ki rast prebivalstva razčlenijo še na njene sestavine, to je rodnost, smrtnost in migracije oziroma selitve (Malačič, 2000, str. 207). Pri analitičnih modelih projekcij prebivalstva in njegovih sestavin pride poleg matematičnih funkcij v poštev še vrsta ostalih informacij. Upoštevati je potrebno, da na demografske procese vplivajo socialni, ekonomski ter kulturni dejavniki in njihove spremembe v času. Če upoštevamo trenutno stanje teh dejavnikov in predvidevamo njihov razvoj v bližnji prihodnosti, lahko z analitičnimi projekcijami prebivalstva dobimo relativno zanesljive rezultate za okrog 25 prihodnjih let.

Na podlagi povedanega lahko ugotovimo, da za evropsko področje kot območje velikih ekonomsko-političnih sprememb ter procesa povezovanja pride bolj v

poštev analitična metoda projiciranja sestavin prebivalstva in oblikovanja scenarijev. V teoriji poznamo več različnih, a med sabo podobnih opredelitev dejavnikov razvoj demografskih procesov. Mi se bomo držali teorije dveh dimenzij oziroma spremenljivk, socialno-ekonomski ter kulturni, ki vplivata na ali celo določata demografske procese. Morda bi lahko dejali, da tretjo dimenzijo pomeni določen politični sistem. Akterji političnih odločitev se odločajo v okviru družbenih kulturnih vrednot ter v skladu z ekonomsko-družbenimi razmerami. A tudi kulturne vrednote ter gospodarske razmere se spreminjajo zaradi določenih političnih odločitev. Velja obojestranska odvisnost in težko je ločiti politično dimenzijo od ostalih dveh, zato jo bomo obravnavali v okviru obeh dimenzij.

Model povezav in odvisnosti teh dveh spremenljivk s sestavinami prebivalstva ter z velikostjo prebivalstva in njegovo starostno strukturo lahko služi kot podlaga oblikovanju napovedi in domnev prihodnjega razvoja prebivalstva. Socialno-ekonomske in kulturne razmere v določeni družbi vplivajo na rodnost, pričakovano trajanje življenja in število priselitev in odselitev v tej določeni družbi. (I)migracije povratno delujejo na razvoj socialno-ekonomske ter kulturne dimenzije. Omenjeni trije kazalci neposredno določajo velikost in starostno strukturo prebivalstva. Spremembe v starostni strukturi ter velikosti prebivalstva pa imajo zopet povratni vpliv na nadaljnji razvoj komponent socialno-ekonomske ter kulturne dimenzije. Na ta način lahko sklenemo nekakšen krog odvisnosti in soodvisnosti vseh omenjenih kategorij. V zadnjem času (demografski prehod) se je zdelo, da so predvsem socialno-ekonomske ter kulturne razmere odločilno vplivale na razvoj prebivalstva. Sedaj pa se zdi, da tudi spremembe v razvoju prebivalstva, tu mislimo predvsem na staranje prebivalstva, vse bolj vplivajo na socialne, gospodarske ter kulturne značilnosti družb.

## 1.1 SOCIALNO-EKONOMSKA DIMENZIJA

### 1.1.1 Gospodarstvo

Bruto domači proizvod (v nadaljevanju BDP) na prebivalca se med različnimi območji Evrope precej razlikuje. BDP v državah Evropske Unije letno narašča, razlike med članicami pa niso velike. Demokratične evropske države so bile gospodarsko uspešnejše od regij s komunističnimi sistemi. Po padcu komunizma so se te družbe soočale z recesijami in s padci BDP na prebivalca. Nekatere od teh držav so si do danes gospodarsko že kar opomogle, vse pa še ne.

Povezava med BDP in stopnjo totalne rodnosti (stopnja totalne rodnosti pove število otrok, ki jih v povprečju rodi ena ženska v svoji rodni dobi) (Malačič, 2000, str. 86) je lahko negativna. Oportunitetni stroški začasnega ali trajnega

izstopa žensk s trga dela se povečajo. Višji dohodek vodi v bolj individualni življenjski stil, življenje v samostojnem gospodinjstvu pa je relativno drago. Po drugi strani višji BDP na nacionalni ravni omogoča izboljšave na trgu stanovanj. Mladi ljudje imajo večje možnosti odselitve od doma in ustvaritve družine. Z višjim dohodkom postanejo pomembnejše nematerialne potrebe (pripadnost, osebni razvoj itd.). Ena od teh so tudi otroci. Tako višji BDP pomeni pozitivno povezavo s stopnjo totalne rodnosti. Družbe z visokimi dohodki bolj zaupajo v prihodnost, kar stimulira rodnost. V celoti pa je vpliv BDP-ja na rodnost nejasen.

Povezave med BDP in smrtnostjo so zapletene. Višji BDP načeloma izboljšuje higienske razmere in zdravstveni sistem na državni ravni, podjetja izboljšujejo pogoje dela. Posamezniki si zaradi višjih dohodkov lahko privoščijo boljšo prehrano in zdravstveno oskrbo in so zadovoljnejši v življenju (manj stresov ipd.). Za vse omenjene okoliščine lahko rečemo, da so v pozitivni zvezi z življenjskim pričakovanjem ob rojstvu. Izjema so države Mediterana, kjer je pričakovano trajanje življenja kljub nižjim vrednostim BDP daljše kot v ostalih regijah. Rast BDP se odraža v povečanju onesnaženja okolja, kar na dolgi rok skrajšuje pričakovano trajanje življenja. Slednje se skrajšuje tudi zaradi zahtev po vse višji produktivnosti delavcev (višji stresi) (Beer et al., 1999, str. 11).

Višji BDP je pozitivno povezan tudi s priselitvami, saj večje bogastvo privlači posameznike iz revnejših družb. Večji BDP lahko vodi do pomanjkanj na trgu dela in delodajalci se obrnejo na tujo delovno silo (šestdeseta leta v zahodni Evropi). Po drugi strani prebivalci premožnejših družb niso nagnjeni k odselitvam.

### **1.1.2 Izobrazba**

Posamezniki, ki se dlje šolajo, se v povprečju kasneje poročajo. Bolj izobražene ženske v povprečju rodijo prvega otroka v poznejših letih. Poleg tega zasedajo v službah višje položaje in težko usklajujejo delo in družinsko življenje. Te ženske v povprečju rodijo manj otrok ali jih sploh ne rodijo. Bolj izobraženi ljudje imajo lažji dostop do različnih informacij, se zavedajo slabosti posameznih življenjskih stilov, delajo v boljših delovnih razmerah ipd.. V povprečju živijo bolj zdravo od ostalih. Višja stopnja izobrazbe je tako negativno povezana s stopnjo totalne rodnosti in pozitivno z življenjskim pričakovanjem (Beer et al., 1999, str. 12).

Posamezniki z višjo izobrazbo (in v povprečju višjimi dohodki) si lažje privoščijo selitev v tujino. Pogosto so tudi bolj seznanjeni z zaposlitvenimi možnostmi v tujini. Na drugi strani pa več višje izobraženih pomeni pomanjkanje zaposlenih na nižjih ravneh, kar precej verjetno vodi v priseljevanje manj izobraženih delavcev. Kakšen vpliv ima stopnja izobrazbe na neto migracije, je tako težko opredeliti.



### **1.1.3 Zdravstvo**

Bolj zdrav posameznik je produktivnejši od manj zdravega in bo zato v povprečju zaslužil več. V obdobjih recesij so posamezniki (predvsem moški) podvrženi manj zdravim načinom življenja. Bolj se predajajo alkoholu, kajenju in nezdravemu prehranjevanju, ki negativno vplivajo na pričakovano trajanje življenja. Boljše življenjske razmere in zdravstvena oskrba vodijo v višje življenjsko pričakovanje. Zdi se, da so izboljšave v higieni in prehrani glavni vzrok, da se je življenjsko pričakovanje toliko podaljšalo, in ne toliko izboljšave v zdravstveni tehnologiji. Vendar raziskave kažejo, da razlike glede življenjskega pričakovanja v Evropi izhajajo iz razlik med sistemi zdravstvene oskrbe (Beer et al., 1999, str. 15).

Kvaliteta nacionalnih zdravstvenih sistemov je odvisna od sredstev, ki so na voljo za zdravstvo. V povprečju je kvaliteta zdravstva v zahodni ter severni Evropi višja kot v ostalih predelih. Bivše komunistične države so imele učinkovit sistem zdravstva na osnovni stopnji, neučinkovite so bile pri zdravljenju težjih bolezni. Po padcih režimov so sistemi financiranja zdravstvarazpadli. Zdravstveni oskrbi na področju Mediterana je namenjeno manj denarja kot v severni in zahodni Evropi, vendar pa dela v zdravstvu več zaposlenih (nižja izobrazba). Gospodarsko uspešnejše družbe namenjajo več denarja za manj škodljive proizvodne procese, tako je problem onesnaževanja okolja največji v vzhodni Evropi. Na individualni ravni je poraba alkohola največja v vzhodni Evropi. Podatki kažejo, da so bolezni srca v Mediteranskih državah manj pomemben vzrok smrti kot drugje v Evropi.

### **1.1.4 Tehnologija**

Izboljšave na področju tehnologije imajo na dinamiko prebivalstva posreden ali neposreden vpliv. Nekateri trdijo, da je bil pojav kontracepcijske tabletko potreben pogoj za t.i. drugi demografski prehod. Ta se izraža v povečanem pojavu individualizma, ženske emancipacije in kot znižanje stopnje rodnosti. Vprašljivo je, v kolikšni meri vplivajo medicinske inovacije na podaljšanje pričakovanega trajanja življenja. Lahko predvidevamo, da bodo tehnološki dosežki na področju genetike v prihodnosti pomagali zmanjševati število smrti nekaterih bolezni. Tehnologija omogoča manj škodljive proizvodne procese in večjo produktivnost, kar vodi v višje prihodke, to pa podaljša pričakovano trajanje življenja.

Nove zdravstvene tehnike (in vitro oplojevanje) omogočajo neplodnim ženskam možnost zanositve, kar vodi v višjo stopnjo totalne rodnosti. V celoti gledano pa je vpliv tehnologije na rodnost relativno majhen. Zveza med razvojem tehnologije in selitvami je pozitivna. Potovanja so danes lažja in cenejša. Inovacija kot je Internet omogoča neposredno mednarodno komunikacijo in nudi vrsto lahko

dosegljivih informacij o kulturi in gospodarstvu ostalih družb. Tako za imigrante kot emigrante je vse manj kulturnih in gospodarskih ovir za selitev. Od kulturnih in gospodarskih razlik med družbami je odvisno, ali se bo v določeno družbo več ljudi priselilo ali odselilo (Beer et al., 1999, str.16). Gledano splošno so skandinavske ter države zahodne Evrope tehnološko naprednejše od ostalih evropskih regij. Znotraj teh regij pa tudi obstajajo razlike (Italija, Španija sta razvitejši od npr. Grčije, Češka in Poljska razvitejši od Rusije in Bolgarije).

## 1.2 KULTURNA DIMENZIJA

### 1.2.1 Razdalja moči

Razdalja moči kot politična komponenta pomeni razporeditev moči znotraj družbe. Ločimo diktatorske režime, kjer je razdalja moči velika, in demokratične sisteme z majhno razdaljo moči. Ekonomska komponenta razdalje moči se nanaša na način, kako je razporejeno gospodarsko bogastvo države. Razmerje med razdaljo moči in življenjskim pričakovanjem ob rojstvu je negativno (demokratične vlade morajo zadovoljevati potrebe volilnega telesa, v diktatorskih režimih nizko življenjsko zadovoljstvo negativno vpliva na življenjsko pričakovanje). To razmerje pa je nejasno, saj pri prehodu iz diktatorskih v demokratične sisteme v vzhodni Evropi beležimo znižanje pričakovanega trajanja življenja.

V političnem smislu je razdalja moči v Evropi v zadnjih desetletjih padla (na Portugalskem in v Španiji v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja, v vzhodni in srednji Evropi pred desetletjem). Vendar so evropske institucije in njihove demokratične strukture na nadnacionalni ravni zamegljeno urejene in vodene, kar povečuje politično razdaljo moči. V vzhodni in srednji Evropi je po padcu komunizma politična razdalja moči upadla, ekonomska pa porasla. Splošno je razdalja moči tu večja kot v ostalih evropskih regijah (Beer et al., 1999, str. 19).

### 1.2.2 Konzervatizem

Kar se tiče demografskega obnašanja, so zanimive naslednje komponente konzervatizma: odnos do vere, splava in zakonske zveze. V Evropi je bil v zadnjih desetletjih opazen precejšen padec zaupanja v tradicionalne ustanove in vrednote, to je v cerkev in zakonsko zvezo. Inglehart je mnenja (Beer et al., 1999, str. 20), da se je to zgodilo zaradi prehoda iz kmetijske v industrijsko družbo, vpeljave socialnih sistemov in splošnega gospodarskega napredka. Ti vzroki so zmanjšali tradicionalno vlogo družine in posledica je bila manjše število porok.

Na drugi strani so "skrajni" konzervativci zaradi moralno-verskih razlogov proti spolnosti pred poroko in kontroli rojstev. V povprečju se poročajo v mlajših letih in ne načrtujejo števila otrok (včasih je bilo "otrok toliko, kolikor jih je dal Bog"). Torej predvidevamo pozitivno povezavo med rodnostjo in konzervativizmom. To povezavo pa je težko utemeljiti v praksi, saj tudi v bolj tradicionalnih družbah ljudje želijo živeti po konzervativnih načelih, v praksi pa so bolj ali manj pragmatični. Poleg tega lahko ustrezna družinska politika tudi nekonzervativce vzpodbuja k večjemu številu otrok. Predpostavka je, da je razmerje med konzervativizmom in pričakovanim trajanjem življenja pozitivno. Raziskave namreč kažejo, da poročeni ljudje živijo dlje. Konzervativne družbe so manj pripravljene sprejemati priseljence iz ostalih kulturnih sredin, tako je tu povezava negativna.

Stopnja konzervativizma je v zadnjih desetletjih padla še posebej na zahodu in severu. Države Mediterana veljajo za najbolj konzervativne države. V predelih s komunističnimi sistemi je bilo versko življenje pod represijo, ta območja so imela precej liberalne poglede na splav. Po padcu komunizma skušajo cerkvene ustanove znova vpeljati tradicionalne, družinske vrednote. Te države sedaj veljajo za bolj konzervativne od skandinavskih ter zahodnih družb.

### **1.2.3 Enakopravnost spolov**

V industrijskih družbah sta se v zadnjih desetletjih delež ženske delovne sile in stopnja izobrazbe žensk glede na moške relativno povišala. K popolni emancipaciji žensk je prispevalo tudi manjše vrednotenje tradicionalne vloge žensk v družbi. Višja stopnja udeležbe žensk v gospodarstvu pomeni višjo ekonomsko emancipacijo. To pa še ne pomeni socialne enakosti žensk in moških. Socialna emancipacija pomeni možnost pridobitve vodstvenih službenih položajev, možnost porodniškega dopusta za očete in razpoložljivost institucij otroškega varstva ter njegovo subvencioniranje. Zanimivo je pogledati, koliko so ženske politično aktivne. Poglejmo, kolikšen delež prlamentarcev v nekaterih parlamentih v Evropi je žensk. Na Švedskem jih je 42.7%, na Danskem 37.4%. V Franciji je v parlamentu le 9.1% žensk, v Nemčiji 33.6%, v Avstriji 25.1%. V Italiji je ta delež 10.0% in v Španiji 18.0%. V Sloveniji je ta delež nizek, 10.0%, na Hrvaškem na primer znaša 16.1%. V Rusiji in Romuniji sta ta deleža še manjša, 5.7 in 5.6%. Vidimo, da ti deleži padajo, ko se gibljemo s severa proti vzhodu (UNDP, 2000, str. 165-167). Podatki so iz leta 2000.

Povečana udeležba žensk v gospodarstvu pomeni, da se oportunitetni stroški otrok povečajo. Začasno se zmanjšajo dohodki, na daljši rok se poslabšajo možnosti poklicnih napredovanj. To vodi v nižjo rodnost. Stopnja izobrazbe s povečano emancipacijo raste in vemo, da to pomeni ustvarjanje družine pozneje kot sicer.

Emancipacija je najizrazitejša v skandinavskih državah. V zahodnih državah je ekonomska emancipacija močna, socialna enakost pa je šibkejša. V času komunizma je bila emancipacija v vzhodni ter srednji Evropi vzpodbujana, po padcih režimov pa se je položaj žensk na socialnem področju poslabšal. K temu veliko pripomore naraščajoča vloga nekaterih cerkva (Poljska) in njihovo poudarjanje tradicionalne vloge ženske. Najbolj so te tradicionalne vrednote v veljavi v južni Evropi in na Irskem, kjer je stopnja enakopravnosti spolov na najnižji ravni v Evropi (Beer et al., 1999, str. 23).

#### **1.2.4 Individualizem**

Gre za poglede posameznikov na širšo družbo. Se počutijo kot del družbe ali raje zadovoljujejo lastne potrebe kot potrebe širše družbe? Stopnja individualizma je v pozitivni zvezi z višino BDP. Prosti trgovinski trg ter višji povprečni dohodki so v preteklem desetletju povečali stopnjo individualizma v Evropi. Severna evropska regija ima najnižjo, južna pa najvišjo stopnjo individualizma. Pogoji razvoja individualizma v bivših komunističnih družbah so sedaj ugodnejši, vendar so se zaradi slabega gospodarskega položaja ti pogoji razvoja poslabšali.

Višja stopnja individualizma pomeni, da posameznik lažje zadovolji svoje lastne potrebe, njegovo zadovoljstvo v življenju je večje. Posledica je višje pričakovano trajanje življenja. Individualizem lahko povežemo z večjim številom enočlanskih gospodinjstev in povečano potrebo po fleksibilnosti posameznika. Lahko ugotovimo, da je v negativni povezavi z rodnostjo. Zaradi fleksibilnosti posameznikov se povečajo verjetnosti selitev. Težko pa je za določeno območje ali družbo reči, ali bo tam več priseljencev ali odseljencev.

#### **1.2.5 Postmaterializem**

V razvitejših državah so potrebe po fizični in ekonomski varnosti bolj ali manj zadovoljene. V vse večji meri se pojavljajo potrebe po zadovoljitvi vrednot kot so pripadnost, ugled, želja po intelektualnem napredku ipd. (lahko jih imenujemo postmaterialne vrednote). Otroci so pomemben dejavnik pri zadovoljitvi teh vrednot, saj zmanjšajo občutek osamljenosti in povečajo življenjsko zadovoljstvo. Sklepamo, da obstaja pozitivna zveza med postmaterializmom ter rodnostjo in pričakovanim trajanjem življenja (Beer et al., 1999, str. 26).

Zaradi razlik v gospodarstvu je postmaterializem v predelih severne ter zahodne Evrope na višji ravni kot na področju Mediterana. Tu so potrebe po na primer ekonomski varnosti relativno še vedno precej pomembne. Še veliko pomembnejše pa so te potrebe na območju srednje in posebno vzhodne Evrope.

### 1.3 RAZVRSTITEV IZBRANIH DRŽAV V SKUPINE

33 izbranih držav, ki so bile vključene v oblikovanje dveh scenarijev razvoja prebivalstva Evrope, bomo razvrstili v pet skupin. Vsaka skupina predstavlja skupek socialno-ekonomskih ter kulturnih karakteristik, značilnih za področje te skupine. Skupine so bile oblikovane glede na sedanje stanje teh karakteristik evropskih družb, ki smo jih analizirali v točkah 1.2 in 1.3.

#### *a) Skupina sever*

V to skupino so vključene skandinavske države Norveška, Islandija, Danska, Finska in Švedska. Za to regijo so značilne visoka udeležba žensk na trgu dela, visoka raven organiziranosti in olajšav otroškega varstva, visoki BDP na prebivalca in visoka raven izobrazbe. Tehnološko je napredna. Tudi v primerjavi z zahodnoevropsko regijo izkazuje ta skupina nizko stopnjo individualizma ter konzervatizma. Slednja se kaže v relativno velikem številu rojstev izven zakona.

#### *b) Skupina zahod*

To skupino sestavljajo zahodnoevropske države Avstrija, Belgija, Francija, Nemčija, Irska, Luksemburg, Nizozemska, Švica in Velika Britanija. Vzdrževanje in rast gospodarskega bogastva je za te družbe v "prvem planu". Enakost spolov in alternativni življenjski stili so sicer sprejemljivi, a dodatnih pobud s strani politike za dodatno uveljavitev teh dejavnikov ni. Te države bi lahko označili za pragmatične. Tudi Irska se bo predvidoma razvijala v tej smeri, čeprav danes velja za konzervativno rimokatoliško družbo. Vzrok je močna rast gospodarstva.

#### *c) Skupina jug*

Portugalska, Španija, Italija in Grčija so države, ki tvorijo to skupino. Značilnosti te skupine so tradicionalne družinske vrednote, nizka emancipacija žensk ter slaba organiziranost otroškega varstva. Torej precejšna neenakost spolov in visoka stopnja konzervatizma. Portugalska je sicer po nekaterih značilnostih morda bližja državam srednje Evrope (delež kmetijstva in nižji BDP). Zaradi vključitve te države v EU in njihovega rimokatolicizma Portugalsko vključujemo v to skupini.

#### *d) Centralna skupina*

V to skupino srednjeevropskih držav prištevamo Hrvaško, Madžarsko, Češko, Estonijo, Slovaško, Latvijo, Litvo, Poljsko in Slovenijo. Te bivše komunistične države imajo že zgodovinske izkušnje z demokracijo (pred drugo svetovno vojno), zato lahko glede kulturnega obnašanja potegnemo neke vzporednice z družbami zahodne Evrope. Gospodarsko so naprednejše od držav vzhodne Evrope, vendar pa na tem področju še vedno zaostajajo za severno, zahodno in južno evropsko regijo. Tu še vedno najdemo precej podpornikov komunističnih strank.

#### e) *Skupina vzhod*

Kulturno obnašanje teh držav (Belorusija, Ukrajina, Rusija, Romunija, Moldavija in Bolgarija) je zaznamovano z nedokončanim prehodom iz komunističnih v kapitalistične družbe. Politična razdalja moči je v tej regiji na visoki ravni. Kljub formalno vzpostavljenim demokratičnim institucijam je politična in ekonomska moč v rokah majhne skupine ljudi. Udeležba žensk v gospodarstvu je velika, a te družbe še vedno gojijo tradicionalne vrednote in vlogo ženske populacije.

### 1.4 SCENARIJA POENOTENJA IN RAZLIČNOSTI

Danes torej razlike v socialno-ekonomskih ter kulturnih strukturah družb v različnih regijah evropskega kontinenta (še) obstajajo. Vse več indikatorjev pa sicer (upravičeno) kaže na vse večje približevanje evropskih regij na več področjih. Opazno je gospodarsko zbliževanje, aktualno je širjenje Evropske Unije, v precej državah je vpeljana skupna, enotna denarna enota. Izobraževanje je dostopnejše povsod, vse več je možnosti obiskovanja univerz v tujini. Različne kulturne vrednote se zbližujejo zaradi vse večjega vpliva svetovnih multinacionalk in naraščajočega pomena globalnih medijev. Multinacionalke ne oglašujejo le golega izdelka, pač pa določene življenjske stile. Današnji najstniki imajo povsod zelo podobne navade potrošnje. Gospodarsko povezovanje zahteva od podjetij in posameznikov, da se seznanjajo z drugačnimi kulturami. Potovalni stroški so nizki. Vsi ti kazalci so lahko dovolj močan razlog za predpostavko o poenotenju kulturnih ter socialno-ekonomskih dejavnikov in posledično podobnega demografskega razvoja po vsej Evropi (Beer et al., 1999, str. 39).

Po drugi strani se lahko vprašamo naslednje: bo prehod bivših komunističnih držav v kapitalizem res povsem uspešen? Dosedanje približevanje v nekaterih vrednotah še ne vodi nujno v enakost v prihodnosti. Značilnosti in kulturne vrednote lokalnih skupnosti so morda tako vkorinjene in zgodovinsko pogojene, da jih bo tudi s t.i. globalizacijo težko preseči. Na primer, multinacionalke v okviru globalnega oglaševanja upoštevajo naravo kultur različnih regij, njihove posebnosti in značilnosti. Vrednosti kazalcev BDP na prebivalca med različnimi evropskimi državami v zadnjem času ne kažejo na približevanje. Razlike ostajajo. Ekonomski kapital se med različnimi družbami kljub podobnim kulturnim kazalcem težko pretaka. Geografski in drugi vzroki pogojujejo v določeni regiji določeno industrijo, katere značilnosti so lahko nizka produktivnost in neenake možnosti razvoja tehnologije. Gospodarstvo ima posreden in neposreden vpliv na nadaljnji razvoj zdravstvenega sistema in na raven izobraževanja. Razlikam na teh področjih med evropskimi družbami ni videti konca tudi v prihodnje. Vsaj predvidevanja pesimističnega pogleda na te razvoje so taka. Posledično naj bi bila tudi gibanja demografskih kazalcev med regijami precej raznolika.

#### **1.4.1 Definicija scenarija poenotenja**

Scenarij poenotenja predvideva, da se bodo kulturne ter socialno-ekonomske razlike med različnimi evropskimi regijami ali zelo zmanjšale ali celo izginile. Vse evropske države naj bi postale članice Evropske Unije, razvil naj bi se enoten nadnacionalni ekonomski trg. Ne bo več ovir za mobilnosti na trgih dela, kapitala in blaga. Gospodarsko zблиževanje in delovanje multinacionalk bodo zблиžali različne kulture. Dostopnost kapitala bo znižala obrestne mere, več bo investicij in tehnološki napredek bo očiten. Sledila bo visoka gospodarska rast, tudi zaradi večje gospodarske konkurence (Beer et al., 1999, str. 41).

Zaradi tehnološkega razvoja in predvidene višje stopnje izobrazbe bo v manj razvitih predelih porasla produktivnost delavcev, kar bo vodilo v višje dohodke, ti pa k večjemu pomenu postmaterialnih vrednot. Scenarij predvideva večjo enakost med spoloma. Zaradi preteklega padca rodnosti se bodo ženske morale v večjem številu aktivno udeleževati v gospodarstvu, da bo le-to ohranilo rast. Večja udeležba žensk na trgu dela bo vodila v večjo socialno emancipacijo. Splošna emancipacija in gospodarska rast bosta izboljšali kakovost otroškega varstva.

#### **1.4.2 Definicija scenarija različnosti**

Ta scenarij predvideva, da bodo ekonomske in kulturne razlike med evropskimi regijami ostale. Politična integracija bo nepopolna, kar bo oviralo rast evropskega gospodarstva. Države članice EU se bodo v socialno-ekonomskem smislu razvijale podobno. Gospodarska rast po tem scenariju bo nižja kot po scenariju poenotenja (Beer et al., 1999, str. 42). V bivših komunističnih družbah bo prehod v demokratične sisteme nepopoln, kar bo oviralo gospodarsko rast. Politična in gospodarska negotovost bosta zavirali prihod tujih investorjev, domači pa bodo svoj kapital raje investirali v tujino. Posledice bodo nižja gospodarska rast, nižji dohodki, slabša kakovost zdravstvenega sistema ipd.. V državah srednje Evrope bodo ti kazalci na višji ravni, a bodo slabši kot v ostalih evropskih regijah.

V kulturnem obnašanju skupin držav ne bo velikih sprememb. Severna regija (najvišja stopnja enakosti spolov in nizka stopnja individualizma) se bo poenotila z zahodno. Tu bo najpomembnejša gospodarska rast, povečala naj bi se stopnja konzervatizma in znižala stopnja individualizma. V državah Mediterana ne bo večje enakopravnosti spolov. Razdalja moči v vzhodnih državah bo precejšnja. Stopnja individualizma bo tu kljub neugodnim gospodarskim razmeram rasla (posamezniki se bolj zanesejo nase kot na državo). Zaradi ekonomskih razlogov se bo udeležba žensk na trgu dela povečala. Države srednje Evrope bodo glede naštetih kazalcev nekje vmes med vzhodnimi in zahodno-severnimi družbami.

## 2 SCENARIJA ZA RODNOST

### 2.1 RODNOST V EVROPI

Rodnost še vedno v največji meri na dolgi rok določa dinamiko prebivalstva. V severnih, zahodnih ter južnih evropskih regijah sta gospodarska rast ter liberalizacija spolnosti vodili v visoke stopnje rodnosti do sredine šestdesetih let prejšnjega stoletja. Desetletje kasneje so se te stopnje začele zniževati. Ženske so se dlje izobraževale in odlagale rojstvo otrok v poznejša leta. Komunistične družbe so z ugodnimi pogoji usklajevanja materinstva in poklicnega udejstvovanja ustvarile dobre možnosti za višjo rodnost. V sedemdesetih in osemdesetih letih je bila tako stopnja totalne rodnosti nad vrednostjo reproduktivne stopnje rodnosti (2.1), ki zagotavlja enostavno obnavljanje prebivalstva. Po političnih spremembah v teh regijah in gospodarski recesiji so stopnje rodnosti padle na zelo nizko raven. Te nizke stopnje so predvsem rezultat velikega števila splavov, ki je ponekod celo preseгло število živorojenih otrok.

V zadnjem času znaša rodnost v Evropi povprečno okoli 1.5 otroka na žensko (v Severni Ameriki okoli 2, v Afriki pa skoraj 6) (Recent Demographic Developments in Europe 2000, 2000, str. 23). Razlike med regijami obstajajo. V zadnjih dveh desetletjih so v skandinavskih državah zabeležili visoko rast BDP in visoko stopnjo izobraženosti žensk in udeležbe v gospodarstvu. Vse več žensk je sicer rojstvo prvega otroka odlagalo do okoli tridesetega leta, a stopnja rodnosti po tem letu je bila precejšnja. Veliko analitikov je mnenja, da je k stimuliranju rodnosti veliko pripomogla država s svojo davčno in družinsko politiko (nižji stroški otrok). Te države so uvedle plačan porodniški dopust za oba starša, subvencioniranje otroškega varstva, fleksibilen delovni čas, davčne olajšave ipd.. Iz Tabele 1 na strani 15 lahko razberemo, da so imele skandinavske države (razen Švedske) leta 1999 najvišje vrednosti stopenj totalne rodnosti v Evropi.

Nemčija in Avstrija imata v okviru zahodnoevropskih držav najnižje vrednosti stopenj totalne rodnosti (leta 1999 1.36 in 1.32, glej Tab. 1, str. 15). Zdi se, da v teh dveh državah ni dovolj podpor in raznih subvencioniranj za zniževanje stroškov otrok. V Franciji so storitve in financiranje otroškega varstva dobro subvencionirane. Irska je imela leta 1999 stopnjo totalne rodnosti 1.88 (vpliv katoliške cerkve), a ta stopnja zaradi modernejše gospodarske politike pada.

V državah skupine jug je rodnost konec sedemdesetih let zaradi zgoraj omenjenih razlogov zelo padla. Socialni status žensk danes temelji na zaposlitvi. Želijo se izogniti tradicionalni, "staromodni" vlogi ženske gospodinje in matere z več otroki. V Italiji je subvencioniranje družin z otroki nizko, v Španiji želijo zakonci



živeti lažnejše kot so včasih (Beer et al., 1999, str. 48). Otroka si povečini želijo šele, ko je zagotovljena njihova ekonomska varnost. Pri tem so ovira velika brezposelnost mladih ljudi in visoke cene stanovanj. Italijani sicer visoko cenijo starševstvo, a otrokom želijo nuditi kar najboljšo oskrbo in pozornost. Povečini si želijo enega. V letu 1999 sta najnižje vrednosti stopenj totalne rodnosti v Evropi zabeležili prav Italija in Španija (glej Tab. 1 na str. 15).

V vzhodnih in srednjeevropskih komunističnih državah je bila politika vzpodbujanja rodnosti do padca komunizma dokaj uspešna. Stanovanjska politika posameznikom ni bila naklonjena. Mlad samski človek je težko prišel do lastnega stanovanja. Vzpodbujane so bile zgodnje poroke, le tako so se mladi ljudje lahko osamosvojili. Državna politika je omogočala kombiniranje starševstva in dela, subvencioniranje družin z otroki je bilo na visoki ravni. Le-to je drastično padlo po padcu komunizma, možnosti zaposlitve so se znižale. Otroci so za ženske naenkrat postali visoko socialno in finančno tveganje. V pričakovanju boljših časov ženske sedaj v teh regijah rojevajo malo otrok (Beer et al., 1999, str. 50).

## 2.2 PERSPEKTIVE RODNOSTI

Zdi se, da so stopnje rodnosti višje v tistih družbah, kjer politike družinam z otroki namenjajo večji delež sredstev v obliki subvencij in podpor. Nekateri strokovnjaki so mnenja, da so v demografskem obnašanju (kar se rodnosti tiče) naprednejše oziroma najmodernejše skandinavske države, nekoliko manj države zahodne skupine. V državah južne skupine se razvoj rodnosti spreminja, to je izboljšuje. Skupaj s srednjo in vzhodno regijo pa v demografskem obnašanju sicer z nekoliko zamude dohitevajo naprednejše regije. V vseh regijah bodo po teh mnenjih dosežene stopnje rodnosti, ki bodo zagotavljale enostavno obnavljanje prebivalstva. Ostali menijo, da so medregijske različnosti v socialno-ekonomskih in kulturnih razvojih in sedanjih stanjih vodile v raznolike načine življenja, pogoje in načine ustvarjanja družine in podobno. Značilnosti rodnosti se med skupinami držav razlikujejo. Razlike v socialno-ekonomskih in kulturnih kazalcih med skupinami bodo tudi v prihodnosti vzrok različnostim v stopnjah rodnosti.

Osnova za oblikovanje scenarijev rodnosti sta bili socialno-ekonomska ter kulturna dimenzija obnašanja rodnosti. Za predvidevanje rodnosti so bili uporabljeni kvantitativni in kvalitativni podatki. Glavni indikator predvidevanja rodnosti je stopnja totalne rodnosti, drugi pa povprečna starost žensk ob rojstvu otrok (Beer et al., 1999, str. 52). Podrobnosti v zvezi z metodo izoblikovanja scenarijev za nas niso pomembne. V Tabeli 1 (stran 15) prikazujemo za vse izbrane države stopnje totalne rodnosti za nekatera pretekla leta in rezultate scenarijev poenotenja in različnosti za leta 2000, 2025 in 2050.

Za primerjavo v prilogi v Tabeli 1 prikazujemo še rezultate projekcij rodnosti v evropskih regijah, ki so jih oblikovali leta 1994 v Združenih narodih (World Population Prospects 1995, 1995, str. 492-501). Regije so oblikovane nekoliko drugače kot v našem primeru (k severu so pridane baltske države, k jugu države Balkana, srednjeevropske države k vzhodu), vendar je primerjava kljub temu mogoča. Zanimivo je, da v teh projekcijah razlike v stopnjah rodnosti med regijami niso tako velike, kot posebno v primeru scenarija različnosti. Nizka varianta projekcij rodnosti UN je kar primerljiva s scenarijem različnosti, le projekcije UN za vzhodno regijo so precej bolj optimistične. Srednja varianta projekcij UN predvideva prihodnje stopnje rodnosti, katerih vrednosti so višje tudi od napovedi optimističnega scenarija poenotenja. Visoka varianta za vse evropske regije predvideva vrednosti stopenj rodnosti precej nad 2.1, katera pa zagotavlja enostavno obnavljanje prebivalstva. Te projekcije so bile oblikovane kakih 5 let pred oblikovanjem obeh scenarijev. To ni veliko in zanimivo ter presenetljivo je, da so predvsem predvidevanja za vzhodno Evropo tako optimistična. Na začetku devetdesetih je bilo namreč že očitno, da je to področje doživelo gospodarsko krizo in z njo precejšnji padec stopenj rodnosti.

Torej, če opazujemo rezultate scenarijev za rodnost na naslednji strani in jih primerjamo z rezultati projekcij rodnosti UN vidimo, da se med sabo razlikujejo. Za rezultate obeh scenarijev v tabeli pozneje še prikazujemo, kako te napovedane vrednosti stopenj rodnosti obrazložita oziroma opravičujeta oba scenarija. Vendar moramo te rezultate privzeti oziroma gledati nanje z nekoliko rezerve. Vedeti namreč moramo, da so napovedi prihodnjih demografskih procesov negotove in temeljijo oziroma so najpogosteje odraz preteklih ter trenutnih demografskih razmer ter z njimi povezanih dejavnikov. To najbolj dokazujejo pretekle izkušnje s tega področja. Praktično nobena napoved kateregakoli prihodnjega gibanja določene demografske kategorije v preteklosti se ni izkazala za pravilno. V točki 5.2 bomo prikazali nekaj napovedi rasti števila prebivalstva izpred določenih let, desetletij. Nobena se ni izkazala za pravilno. Tudi na rodnost delujejo določeni družbeni dejavniki, za katere pa danes ne moremo trditi, kakšen bo njihov razvoj skozi desetletja. Na primer, morda bo imelo v prihodnosti velik vpliv na stopnje rodnosti morebitno zelo visoko število priseljencev v določenih državah. Reči moramo še, da sploh scenarij poenotenja temelji na zelo poenostavljenih predpostavkah. Zdi se le malo verjetno, da bo imelo celotno evropsko področje povsem enake vrednosti stopenj rodnosti. Oba scenarija predvidevata enake stopnje rodnosti znotraj skupin držav. Tudi ta predpostavka je malo verjetna in je teoretična. A dejstvo je, da imajo vsi, ki ustvarjajo napovedi za prihodnost, enake realne osnove za svoje hipoteze. Večina napovedi si je podobnih. Če katera zelo odstopa, odstopa najbrž zaradi kakih "futurističnih" idej določenih posameznikov. Uresničitev vseh napovedi pa je v vsakem primeru negotova.

Tabela 1: Izmerjene in predvidene stopnje totalne rodnosti za izbrane države

	Izmerjene vrednosti				Scenarij poenotenja			Scenarij različnosti		
	1975	1985	1995	1999*	2000	2025	2050	2000	2025	2050
<b>Sever</b>										
Danska	1.9	1.4	1.8	1.73	1.8	1.8	1.8	1.7	1.6	1.6
Finska	1.7	1.6	1.8	1.74	1.8	1.8	1.8	1.7	1.6	1.6
Islandija	2.6	1.9	2.1	1.99	2.0	1.8	1.8	1.9	1.6	1.6
Norveška	2.0	1.7	1.9	1.84	1.8	1.8	1.8	1.8	1.6	1.6
Švedska	1.8	1.7	1.7	1.50	1.6	1.8	1.8	1.5	1.6	1.6
<b>Zahod</b>										
Avstrija	1.8	1.5	1.4	1.32	1.4	1.8	1.8	1.4	1.5	1.5
Belgija	1.7	1.5	1.5	1.61	1.6	1.8	1.8	1.6	1.5	1.5
Francija	1.9	1.8	1.7	1.77	1.8	1.8	1.8	1.7	1.5	1.5
Nemčija	1.5	1.4	1.2	1.36	1.5	1.8	1.8	1.4	1.5	1.5
Irska	3.4	2.5	1.9	1.88	1.9	1.8	1.8	1.8	1.5	1.5
Luksemburg	1.5	1.4	1.7	1.73	1.8	1.8	1.8	1.7	1.5	1.5
Nizozemska	1.7	1.5	1.5	1.65	1.6	1.8	1.8	1.6	1.5	1.5
Švica	1.6	1.5	1.5	1.48	1.5	1.8	1.8	1.5	1.5	1.5
Velika Britanija	1.8	1.8	1.7	1.68	1.7	1.8	1.8	1.7	1.5	1.5
<b>Jug</b>										
Grčija	2.3	1.7	1.3	1.30	1.4	1.7	1.8	1.3	1.4	1.4
Italija	2.2	1.4	1.2	1.19	1.3	1.7	1.8	1.2	1.4	1.4
Portugalska	2.6	1.7	1.4	1.49	1.5	1.7	1.8	1.5	1.4	1.4
Španija	2.8	1.6	1.2	1.20	1.3	1.7	1.8	1.2	1.4	1.4
<b>Center</b>										
Hrvaška	1.9	1.8	1.6	--	1.7	1.8	1.8	1.7	1.3	1.3
Češka	2.4	2.0	1.3	1.33	1.2	1.6	1.8	1.2	1.3	1.3
Estonija	--	--	1.3	1.24	1.3	1.6	1.8	1.3	1.3	1.3
Madžarska	2.4	1.8	1.6	1.29	1.4	1.7	1.8	1.4	1.3	1.3
Latvija	2.0	2.1	1.3	1.36	1.2	1.6	1.8	1.2	1.3	1.3
Litva	2.2	2.1	1.5	1.35	1.4	1.6	1.8	1.4	1.3	1.3
Poljska	2.3	2.3	1.6	1.37	1.4	1.6	1.8	1.4	1.3	1.3
Slovaška	2.5	2.3	1.5	1.33	1.4	1.6	1.8	1.4	1.3	1.3
<i>Slovenija</i>	<u>2.2</u>	<u>1.7</u>	<u>1.3</u>	<u>1.21</u>	<u>1.3</u>	<u>1.6</u>	<u>1.8</u>	<u>1.3</u>	<u>1.3</u>	<u>1.3</u>
<b>Vzhod</b>										
Belorusija	2.2	2.1	1.4	1.29	1.3	1.6	1.8	1.2	1.1	1.1
Bolgarija	2.2	2.0	1.2	1.23	1.1	1.6	1.8	1.1	1.1	1.1
Moldavija	2.6	2.7	1.8	--	1.6	1.6	1.8	1.5	1.1	1.1
Romunija	2.6	2.3	1.3	1.30	1.4	1.7	1.8	1.3	1.1	1.1
Rusija	2.0	2.1	1.3	1.37	1.3	1.6	1.8	1.2	1.1	1.1
Ukrajina	2.0	2.0	1.4	--	1.3	1.6	1.8	1.3	1.1	1.1

1999\*: Recent demographic developments in Europe 2000

Vir: Beer et al., 1999, str. 53; Recent demographic developments in Europe 2000, 2000, str. 74.

### **2.2.1 Scenarij poenotenja za rodnost**

Zaradi rasti gospodarstva in višjih dohodkov naj bi si ljudje slej ko prej lahko "privoščili" zeleno število otrok. Vendar vse višje stopnje izobraženosti in naraščajoči delež udeležnosti žensk v gospodarstvu bodo pripomogli k še dodatnemu odlaganju rojstev otrok (Beer et al., 1999, str. 54). Ta negativni vpliv naj bi izničili državni ukrepi, ki bodo ponujali ugodnosti glede porodniških dopustov, varstev otrok in podobno. Vloge moških in žensk pri vzgajanju in skrbništvu otrok se bodo poenotile. Izboljšave v stanovanjski politiki bodo parom omogočile lažjo in cenejšo pridobitev stanovanj. Tako naj bi prej imeli otroke.

Po raziskavah Keilmana (Beer et al., 1999, str. 54) v letu 1997 (nekatero države EU) so si mlade ženske v povprečju želele imeti le malo manj kot dva otroka. Stopnja totalne rodnosti (Total Fertility Rate-TFR) po scenariju poenotenja naj bi v prihodnosti znašala manj, in sicer 1.8. Eden od razlogov, da je ta vrednost nižja od TFR 2.1, ki bi zagotavljala enostavno obnavljanje prebivalstva, je neplodnost, ki se z odlaganjem rojstev v poznejša leta vse verjetneje pojavlja. Razloga za nižjo vrednost sta tudi pogoste ločitve parov in prilagoditev želja po številu otrok z odlaganjem rojstev otrok na kasnejši čas. V severni regiji je TFR dosegala vrednost okoli 1.8 že pred desetletjem. Kljub možnim gospodarskim recesijam bo po tem scenariju ta vrednost TFR povsod v tej regiji dosežena vsaj do leta 2020.

Države skupine zahod se precej razlikujejo v ureditvi svojih družinskih politik in omogočanju raznih ugodnosti družinam. To je bržkone pomemben razlog za razlike v stopnjah rodnosti znotraj te regije. Scenarij predvideva, da bodo po določenem času razmere za kombiniranje starševstva z delom povsod zadovoljive. V državah, ki bodo družinsko politiko nekoliko prilagodile (Avstrija, Nemčija), naj bi TFR dosegla vrednost 1.8 najkasneje okoli leta 2025.

V ostalih treh skupinah držav je razkorak med sedanjimi vrednostmi in ciljno vrednostjo stopnje totalne rodnosti 1.8 velik. V južni regiji bodo prilagoditve v smeri ugodnejše družinske politike trajale kar še precej časa. V centralni in vzhodni skupini se je po padcu komunizma gospodarstvo znašlo v težkem položaju, kjer je še sedaj in bo predvidoma še kar dolgo. Ena izmed posledic je tudi pomanjkanje sredstev za namen financiranja družinskih politik. Ti razlogi so vzrok, da TFR v teh regijah vrednosti 1.8 veliko prej kot leta 2050 ne bo dosegla.

### **2.2.2 Scenarij različnosti za rodnost**

Ta scenarij predvideva rahlo padanje gospodarske rasti v severnem, zahodnem in južnem predelu Evrope. V vzhodni in srednji Evropi naj bi gospodarske razmere

ostale na enaki ravni (to je nizki), kot jo poznamo danes. Posledica bo pomanjkanje sredstev za financiranje državnih programov subvencioniranja otroškega varstva in podobnih ugodnosti (porodniški dopust). Stroški otrok bodo porasli. Precej žensk se ne bo odločilo roditi otrok ali bodo rodile največ enega. Povprečna starost žensk ob rojstvu otrok bo porasla. Mladi si bodo po šolanju najprej poskušali zagotoviti dovolj sredstev za poznejše starševstvo.

Zaradi zmanjševanja sredstev za subvencioniranje družin bo v severnih predelih stopnja totalne rodnosti iz sedanjih 1.8 padla na vrednost 1.6 okoli leta 2030. Kasneje naj ne bi več padala. V skupini zahodnih držav so sedaj stopnje totalne rodnosti različnih vrednosti (od 1.3 do 1.9), počasi pa se bodo te stopnje približevale vrednosti 1.5, ki jo bodo te države predvidoma dosegle malo pred letom 2025. Za večino teh držav se bodo te stopnje znižale, povišale pa za Avstrijo in Nemčijo. Razlog za povišanje je v sedanjih nizkih vrednostih stopenj rodnosti. Rodnost žensk v nižjih starostnih razredih (do 25 let) je sedaj nizka, ker se je odlaganje rojstev podaljševalo. Ta trend pa se bo upočasn timer. Podoben proces in rahlo povečanje stopenj rodnosti lahko pričakujemo tudi v državah južne Evrope. Razlogi so enaki kot v primeru Avstrije in Nemčije. TFR naj bi v južni Evropi dosegla vrednost 1.4, in sicer okoli leta 2030 (Beer et al., 1999, str. 57). Povprečna starost mater ob rojstvu otrok bo v predelih severne, zahodne in južne Evrope rasla do povprečne starosti 30 let.

V državah vzhodne in srednje Evrope je rodnost močno padla pred dobrim desetletjem. Po tem scenariju se bodo države vzhodne Evrope še zelo dolgo ubadale z gospodarskimi problemi in predvidevanja kažejo, da bo TFR dosegala vrednosti le okoli 1.1. Gospodarske razmere so sicer v srednji Evropi nekoliko boljše, a daleč od idealnih. Scenarij za to področje predvideva stopnjo rodnosti 1.3, ki bo vključno z rodnostjo 1.1 v vzhodni Evropi dosežena okoli let 2025 ali 2030. Kasneje ti stopnji ne bosta več padali. V skupinah držav vzhodne ter srednje Evrope naj bi povprečna starost mater ob rojstvu otrok rasla do starosti 28 let (Beer et al., 1999, str. 58). Ženske bodo rodile otroke v tej povprečni starosti, povečini pa prvega in edinega.

### **3 SCENARIJA ZA SMRTNOST**

#### **3.1 SMRTNOST V EVROPI**

Stopnje smrtnosti so v Evropi v prejšnjem stoletju padale (zniževanje smrtnosti mladih ljudi). Življenjsko pričakovanje ob rojstvu se je za oba spola po vsej Evropi podaljševalo do sredine šestdesetih let. Tedaj se je to pričakovanje za

moške začelo zniževati, višalo pa se je zopet čez desetletje (le v vzhodni Evropi ne). Življenjsko pričakovanje za ženske se je najbolj povečalo v južni, najmanj pa v severni Evropi. Razlog je v vrednostih stopenj smrtnosti. Na območjih z višjimi stopnjami smrtnosti je verjetnost podaljšanja življenjskega pričakovanja večja. Skandinavske države so imele nizke stopnje smrtnosti precej pred ostalo Evropo.

Okoli leta 1970 so se vrednosti življenjskega pričakovanja ob rojstvu v severni, južni in zahodni evropski regiji precej izenačile. Razkorak med življenjskim pričakovanjem žensk in moških se je po letu 1985 začel ožiti. Eden pomembnejših vzrokov smrtnosti v teh regijah je bil pljučni rak. Omenimo, da sicer bolezni kot rak in bolezni srca in ožilja veljajo za tako imenovane "bolezni blaginje", "bolezni revščine" pa sta na primer tuberkuloza in visoka smrtnost dojenčkov.

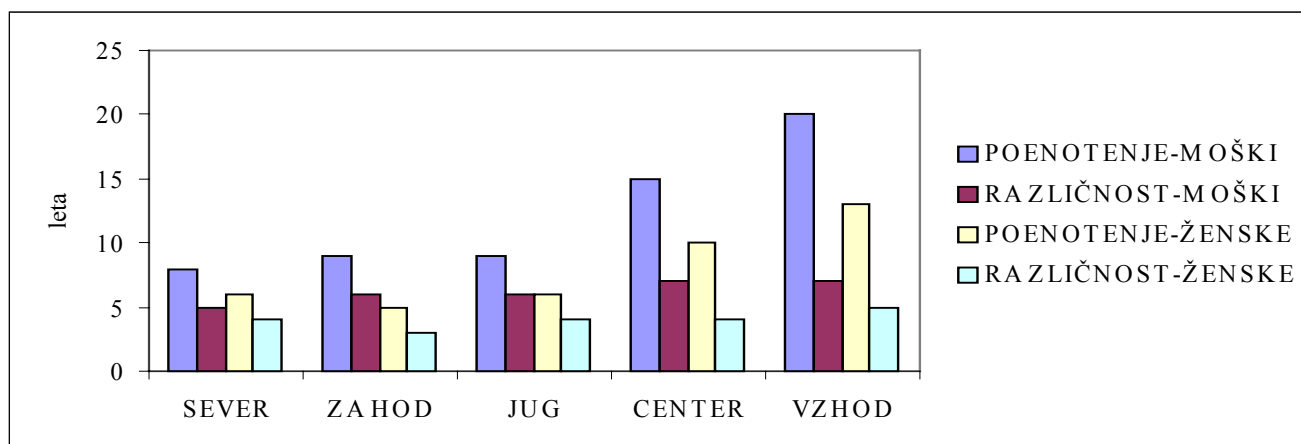
Mnogi strokovnjaki povezujejo povišanje stopenj smrtnosti v srednji in vzhodni Evropi z razpadom komunizma v teh državah. Posledice so bile velike gospodarske recesije in razpad zdravstvenega sistema. Ljudje so se znašli v težavah finančno-ekonomske ter psihološke (stresi, padec morale) narave. Skrajšanje življenjskega pričakovanja ob rojstvu je šlo na rovaš povečanih stopenj smrtnosti ljudi v delovni dobi. Revščina, brezposelnost, povečana poraba tobaka in alkohola, nasilje ipd. so posredno in neposredno vodili k višjim stopnjam smrtnosti. Razmere so se precej bolj poslabšale v vzhodnoevropskih državah kot pa v državah srednje Evrope. Tu je poleg naprednejšega in modernejšega zdravstvenega sistema tudi zavedanje posameznikov o zdravem načinu življenja večje. Sicer pa so slabe gospodarske razmere s svojimi neugodnimi posledicami precej bolj negativno delovale na moško kot žensko prebivalstvo.

### 3.2 PERSPEKTIVE SMRTNOSTI

Strokovnjaki si niso enotni ne glede biološke fiksne meje trajanja življenja, ki naj bi se s pomočjo genske tehnologije podaljševala, ne glede tega, ali bodo vse regije in posamezniki imeli enake možnosti koriščenja tega napredka. Kajti stroški naprednih tehnologij so visoki. Poleg tega vedno obstaja nevarnost pojava novih bolezni ali prenehanja učinkovitosti zdravljenja današnjih nevarnih bolezni. Zaradi vsega tega naj se pričakovano trajanje življenja sploh v državah, kjer so stopnje smrtnosti že sedaj nizke, ne bi več veliko podaljševalo (Beer et al., 1999, str. 79). Bolj pač v državah z višjimi stopnjami smrtnosti. A predvidevanja so nejasna in negotova. Kar se tiče na primer zdravljenja različnih rakovih obolenj, strokovnjaki ne napovedujejo bistvenega napredka v zdravljenjih še vsaj nekaj desetletij. Šele razvoj genske tehnologije naj bi bolj pripomogel k uspešnejšemu zdravljenju in podaljševanju pričakovanega trajanja življenja. A večje koristi od razvoja te tehnologije naj bi imele šele generacije, rojene po letu 2020.

V prilogi v Tabelah 2 in 3 prikazujemo življenjska pričakovanja ob rojstvu za moške in ženske v izbranih državah za nekatera pretekla leta in za leta 2000, 2025 in 2050 po projekcijah obeh scenarijev. Predvidevanja so bila izoblikovana na podlagi kulturnih in ekonomskih dejavnikov smrtnosti. V Sliki 1 so prikazani porasti v življenjskem pričakovanju po obeh scenarijih v obravnavanem obdobju.

Slika 1: Podaljšanja življenjskih pričakovanj ob rojstvu do leta 2050



Vir: Beer et al., 1999, str. 84.

Je napovedovanje gibanja smrtnosti v prihodnje manj ali bolj negotovo kot gibanja rodnosti? Scenarija (Slika 1) sta si v napovedih porastov življenjskega pričakovanja precej raznolika predvsem glede centralne in vzhodne Evrope. Scenarij poenotenja je zelo optimističen, različnosti pa pesimističen. Na primer, optimistična varianta napoveduje moškim vzhodne Evrope čez 50 let povprečno okoli 20 let daljše življenje, pesimistična pa le okoli 6. Razlika izhaja iz razlik v napovedovanju gospodarskih in socialnih razmer v tej regiji. Morda je danes res težko verjeti, da bodo v prihodnje vse evropske regije gospodarsko enako razvite (poenotenje), težko pa se strinjamo tudi s scenarijem različnosti, ki za vzhodno regijo ne napoveduje nobenega gospodarskega napredka. "Resnica" je najbrž nekje vmes, tako tudi podaljšanje pričakovanega trajanja življenja v tej regiji. Dejstvo pa je, da se bo pričakovano trajanje življenja podaljševalo povsod. Le nepredvidljive, izredne razmere bi lahko preprečile ta trend. Zato se zdi, da je napovedovanje življenjskega pričakovanja zanesljivejše in lažje od napovedovanja stopenj rodnosti in še bolj razvoja migracij.

### 3.2.1 Scenarij poenotenja za smrtnost

Scenarij predvideva poenotenje evropskega kontinenta najkasneje do leta 2050 tako na kulturnem kot socialno-ekonomskem področju. Ne bo ovir za razširitev

tehnologije za potrebe zdravstva po vsej Evropi. Uspešno gospodarstvo bo glavni vzrok za zmanjšanje razlik v pričakovanem trajanju življenja med spoloma. Na področjih držav severne, zahodne in južne Evrope je to zmanjševanje opazno že kar nekaj časa. Scenarij predvideva tak trend v teh regijah tudi v prihodnje, le da se bo pričakovano trajanje življenja v prihodnjih treh desetletjih podaljševalo relativno počasneje kot v zadnjem času. Vzrok so sedanje nizke stopnje smrtnosti mladih generacij, ki se bodo v prihodnosti znižale le še za malo. Znižanja stopenj smrtnosti starostnikov pa na življenjsko pričakovanje nimajo veliko vpliva. Ker je življenjsko pričakovanje za ženske že sedaj precej visoko (okoli 80 let), se bo v teh regijah pričakovano trajanje življenja za ženske podaljšalo za manj kot za moške. Ženske naj bi tako po tem scenariju leta 2050 ob rojstvu lahko pričakovale 86 let dolgo življenje, moški pa 83 let (Beer et al., 1999, str. 82).

Enake napovedi veljajo tudi za države vzhodne in srednje Evrope. To pomeni, da bi se moralo do leta 2050 v teh regijah pričakovano trajanje življenja povečati za kar precej. Hitro podaljševanje življenjskega pričakovanja ob rojstvu v prvih treh desetletjih tega stoletja naj bi bila posledica hitrega ter ugodnega kulturnega in gospodarskega razvoja tega območja. Izboljšane gospodarske razmere bodo ugodnejše in v večji meri delovale na življenjsko pričakovanje moških kot žensk. Razlika v dolžini življenjskega pričakovanja ob rojstvu naj bi se med spoloma zmanjšala. Za moške naj bi kot v vseh ostalih predelih Evrope okoli leta 2050 življenjsko pričakovanje ob rojstvu znašalo (kar) 83 let, za ženske pa 86 let.

### **3.2.2 Scenarij različnosti za smrtnost**

Scenarij predvideva neugodne gospodarske razmere v Evropi. Med posameznimi regijami naj bi obstajale precejšnje razlike. Slabe gospodarske razmere naj bi predvsem v vzhodni Evropi vplivale na nezdrave življenjske stile moškega dela prebivalstva. Vendar pa naj bi se razmere na področju zdravstva, socialnega sistema in tehnologije v bivših socialističnih državah zaradi demokratičnih sistemov kljub vsemu nekoliko izboljšale. Posledično naj bi se tudi življenjsko pričakovanje ob rojstvu v prihodnosti v teh družbah nekoliko povečalo, bolj v srednji kot vzhodni Evropi, vendar manj kot v ostalih evropskih območjih.

Ta scenarij predvideva nižji porast življenjskega pričakovanja ob rojstvu v vseh evropskih regijah kot scenarij poenotenja. Rezultati kažejo, da naj bi leta 2050 moški v povprečju v skupinah držav severne, južne in zahodne Evrope lahko ob rojstvu pričakovali 80 let življenja, v srednji 75 let in v vzhodni Evropi le 70 let dolgo življenje. Za slednjo regijo znaša razlika v predvidevanjih obeh scenarijev za življenjsko pričakovanje moških ob rojstvu leta 2050 kar 13 let. Scenarij različnosti predvideva, da bodo ženske v severni, zahodni in južni Evropi leta



2050 ob rojstvu pričakovale v povprečju 84 let življenja, v srednji Evropi 80 in v vzhodni Evropi 78 let dolgo življenje. Po tem scenariju lahko torej pričakujemo, da bodo moški v severni, zahodni in južni Evropi v povprečju živeli 10 let dlje kot moški v vzhodni Evropi, za ženske pa ta razlika znaša 6 let. Sicer pa so razlike v predvidevanjih obeh scenarijev manjše za predvidevanja življenjskega pričakovanja severne, zahodne in južne Evrope kot za ostali dve regiji.

## **4 SCENARIJA ZA MEDNARODNE MIGRACIJE**

### **4.1 EVROPA IN MIGRACIJE**

Mednarodne migracije so vse pomembnejša sestavina razvoja in rasti prebivalstva. Ponekod so sedaj pomembnejša komponenta rasti prebivalstva kot naravni prirastek, ki je marsikje negativen. Do leta 1930 je bila Evropa emigracijska celina, po drugi svetovi vojni pa je postala priselitvena regija. V severozahodnih državah se je okoli leta 1960 precej povečalo povpraševanje po delavcih, ki so se začeli priseljevati iz južne Evrope, Turčije in iz držav severne Afrike. Veliko Vzhodnoevropejcev je zaradi političnih vzrokov emigriralo v zahodno in severno Evropo (Blum et al., 1993, str. 33). V letih od 1985 do 1996 se je število imigrantov, to je beguncev in iskalcev azila predvsem iz področja bivše Jugoslavije, v severni regiji precej povečalo. Po uvedbi režima vizumov za državljane predvsem bivše Jugoslavije je število priseljencev močno padlo.

Države skupine zahod so se s pojavom velikega števila imigrantov soočile predvsem zaradi uspešnega gospodarskega razvoja. Veliko je bilo iskalcev azila (po letu 1988). Tako so neto migracije (število migrantov na tisoč prebivalcev) leta 1985 v tej regiji znašale okoli ena, višek so dosegle okoli leta 1993 (neto migracije 5). Leta 1996 so zaradi restriktivnih imigracijskih politik teh držav padle na 2. Najvišje stopnje neto migracij so zabeležili v Nemčiji in Avstriji. V Nemčiji so leta 1992 zabeležili kar okoli 1200000 prihodov imigrantov, leta 1997 pa še vedno nekaj čez 600000 (OECD, 1999, str. 18). V zadnjem času se je tudi Irska prelevila iz odselitvene v priselitveno državo (vračajo se emigranti njihove nacionalnosti). Med posameznimi državami glede nacionalnosti imigrantov obstajajo razlike. V Veliko Britanijo se priseljuje največ Indijcev in Pakistancev, v Francijo Alžircev in Maročanov (bivše kolonije). V Nemčiji prihaja največ imigrantov iz bližnjih držav srednje in vzhodne Evrope (Turčija, Poljska) (Beer et al., 1999, str. 95). Nekatere evropske države so še vedno tradicionalno privlačne za imigrante določenih nacionalnosti (Turki v Nemčiji), v zadnjem času pa se v večino imigrantskih držav priseljujejo imigranti vse bolj različnih nacionalnosti.

Sredi osemdesetih let prejšnjega stoletja so tudi vse štiri države iz juga Evrope iz emigracijskih postale imigracijske. Vračali so se nekateri emigranti njihove nacionalnosti, sem so se priseljevali iz severozahoda Evrope in severne Afrike ter Azije. Zaradi slabe državne administrativne podpore je bilo sprejetih veliko ilegalnih imigrantov, ki so neznanih nacionalnosti in neznanega števila. Največ jih pride iz Afrike in Azije. Iz Evrope zaradi političnih razlogov v Italijo največ imigrantov ilegalno pribeži iz Albanije. Ostali priseljenci iz Evrope se v področja južne Evrope priseljujejo zaradi ugodnih klimatskih razmer in so starejših let.

V času komunizma je bilo gibanje prebivalstva omejeno, vendar je kljub temu precej prebivalstva vzhodne in srednje Evrope emigriralo na zahod (najbolj so se odseljevali Židi). Po padcu komunizma in t.i. Železne zavese je to postalo področje močnih migracijskih gibanj. Veliko Rusov, ki so se po drugi svetovni vojni preseljevali v sovjetske republike in države vzhodne regije, se je z nastankom novih neodvisnih držav začelo vračati v Rusijo. Sedaj se iz Rusije v domovino vračajo prebivalci etničnih manjšin (na primer baltske nacionalnosti). A v vzhodnoevropskih državah z izjemo Rusije v zadnjem času beležijo negativne vrednosti neto migracij (glej Tab. 4 v prilogi). Srednjeevropske države imajo vrednosti neto migracij izravnane na okoli nič. Take so razmere v teh dveh regijah, ko govorimo o etničnih migracijah. Če pa govorimo o migracijskih tokovih v povezavi z razmerami v gospodarstvu, lahko ugotovimo, da se kapital iz zahoda Evrope seli na vzhod, kjer so plače in dohodki nizki, delavci pa se selijo iz vzhoda na zahod, kjer so plače višje (Beer et al., 1999, str. 97).

#### 4.2 PERSPEKTIVE MIGRACIJ

Lahko opredelimo tri vidike prihodnjega gibanja migracij v Evropi (Blum et al., 1993, str. 84). Prva ugotovitev je, da bo razkorak v gospodarski razvitosti Evrope in držav v razvoju še kar nekaj časa ostal precejšen, zato ni pričakovati, da bi stopnja priselitev iz razvijajočih se držav v gospodarsko razvito Evropo v prihodnje pojenjala. Druga predpostavka je, da bo raven preseljevanja iz vzhodne v zahodno Evropo ostala na približno enaki ravni, kot je sedaj, torej precej visoki. Končno lahko potegnemo povezavo med migracijami v prihodnosti in procesom staranja prebivalstva. Zaradi nizkih stopenj rodnosti v zadnji desetletjih se bo večina evropskih držav v prihodnjih desetletjih morala soočiti z zmanjševanjem prebivalstva v starostnih razredih aktivnega prebivalstva, kar bo bržkone vodilo v pomanjkanje delavcev na trgu dela. Priseljevanje velja za eno izmed rešitev tega problema. Več o tej problematiki govorimo v točki 6.2. Tukaj lahko še dodamo, da je razvoj migracij vse bolj odvisen od ravnanja v migracijska gibanja vpletenih držav oziroma regij in njihovih medsebojnih odnosov.

Scenarij poenotenja predvideva v obravnavani dobi (do leta 2050) dve fazi gibanja migracij v evropskih regijah. Kritično točko spremembe migracijskih gibanj za evropske države predstavlja predvidena vključitev posamezne države v Evropsko unijo (nekatero državo srednje in vzhodne Evrope predvidoma pred letom 2005, za ostale je vstop predviden v letih od 2010 do 2020). Prva kritična točka za ostale države članice in nečlanice EU je predvidena za leto 2025.

Vse obravnavane države naj bi dosegle končno skupno vrednost stopenj neto migracij okoli leta 2050. Vsaka skupina držav bo do prve kritične točke dosegla enake vrednosti stopenj neto migracij, med skupinami pa naj bi obstajale razlike. Te naj bi po tem scenariju do leta 2050 v času trajanja druge faze med skupinami držav izginile in vrednosti stopenj neto migracij naj bi se povsod poenotile, z izjemo držav skupine jug. Nasprotno pa scenarij različnosti predvideva, da bodo razlike med skupinami ostale tudi na področju migracij, katerih razvoj naj ne bi bil veliko drugačen od sedanjega stanja. Vrednosti neto migracij za izbrane države po obeh scenarijih podajamo v prilogi v Tabeli 4.

Problem v zvezi z migracijami je, da je težko napovedati njihov prihodnji razvoj. Gibanje in razvoj migracij sta lahko v nasprotju z razvojem rodnosti in smrtnosti spremenljivi v kratkem času. Razvoj migracij je precej odvisen od nacionalnih migracijskih politik in političnih ter gospodarskih sprememb v določeni regiji (primer: padec komunizma, restriktivna imigracijska politika zahoda). Zaradi že navedenih razlogov in pomanjkanja ustreznih podatkov o migracijskih tokovih je predvidevanje migracijskih gibanj domala nemogoče z matematičnimi metodami, kvečjemu z analitičnimi. Mirno lahko rečemo, da je od vseh sestavin prebivalstva najtežje in najmanj zanesljivo napovedovanje prihodnjega razvoja migracij.

Projekcije obeh scenarijev moramo zaradi omenjenih razlogov ocenjevati in sprejemati z zadržkom. Poleg tega scenarija temeljita na poenostavljenih predpostavkah. Kot pri scenariju poenotenja za stopnje rodnosti tudi za neto migracije težko verjamemo, da bodo vrednosti le-teh enake v vseh regijah. Tudi znotraj regij bodo v teh vrednostih gotovo razlike, česar pa ne predvideva noben scenarij. Slovenija je imela leta 1999 vrednost neto migracij 5.6, ta vrednost pa naj bi celo po optimističnem scenariju poenotenja bila leta 2005 negativna. Kar je le malo verjetno. Migranti se v določene države priseljujejo najpogosteje zaradi ekonomskih razlogov. Kar se tiče gospodarskega razvoja, je Slovenija ena najrazvitejših med državami nečlanicami EU, razvitejša je tudi od nekaterih članic EU. Od tu neenakost neto migracij znotraj skupin držav. Pomembno vlogo pri razvoju migracij bodo odigrali gospodarski razvoj evropskih regij, skupna in (i)migracijske politike posameznih držav EU, datum in razsežnost širjenja EU (Schengenska meja) ter realno pomanjkanje domače delovne sile v Evropi.

#### **4.2.1 Scenarij poenotenja za mednarodne migracije**

Kulturni in socialno-ekonomski kazalci se bodo poenotili po vsej Evropi. Neto migracije bodo zaradi ekonomskih razlogov poenjale in bodo minimalne. Kulturne in ostale ovire gibanja bodo odpravljene. Ovire bodo odpravljene pred doseženim gospodarskim ravnotežjem, zato bo tok migracij potekal iz revnejših vzhodno in srednjeevropskih držav proti severu, zahodu in jugu Evrope. Po vključitvi večine držav v Evropsko Unijo bodo vse države postale enako privlačne za potencialne priseljence. Stopnje neto migracij v državah EU bodo po letu 2025 padle. Zaradi majhnih ovir bo število notranjih migracij iz in v vse evropske države močno poraslo. Vrednosti neto notranjih migracij bodo bolj ali manj izravnane na ničli. (I)migracijske politike naj bi bile prilagodljive priseljevanju neevropskih imigrantov. Ta scenarij napoveduje, da naj bi se s temi priseljenci zmanjšal problem pomanjkanja delavcev na trgu dela (Beer et al., 1999, str. 103).

Upoštevajoč povedano naj bi bile neto migracije na celotnem evropskem področju enake. Vendar celo scenarij poenotenja predvideva, da bodo neto migracije na področju južne Evrope nekoliko višje kot drugje. Zaradi ugodnih geografskih in podnebnih značilnosti naj bi to področje privlačilo predvsem starejše, bogatejše priseljence. Posledično naj bi se povečala zaposlenost, izboljšale naj bi se gospodarske razmere, kar naj bi v to območje pritegnilo mlade imigrante, delavce.

#### **4.2.2 Scenarij različnosti za mednarodne migracije**

Po tem scenariju naj bi razlike v gospodarski razvitosti med evropskimi regijami ostale na enaki ravni kot so ali naj bi se celo povečale. Države članice EU naj ne bi potrebovale veliko imigrantov iz drugih območij Evrope, tem migrantom naj bi bilo gibanje oteženo tudi zaradi kulturnih ovir, ki bodo obstajale med različnimi območji. Zaradi gospodarskih razlik naj bi veliko prebivalcev manj uspešnih gospodarstev na vse načine skušalo emigrirati v države EU, slednje naj bi zato močno poostrile svojo (i)migracijsko politiko. Posledica vsega povedanega so znatno nižje vrednosti neto migracij po tem scenariju kot po scenariju poenotenja.

V okviru tega scenarija se srečamo tudi s t.i. selektivnimi migracijami. Države Evropske unije naj bi med priseljenci izbirale bolj izobražene ljudi iz njim bližjih kultur, to je iz držav srednje, vzhodne Evrope. Imigranti iz tega preostalega sveta naj bi skušali prek emigracij predvsem v srednjo Evropo posredno poiskati pot v končni cilj, to je preselitev v države članice EU. Strokovnjaki so v zadnjem času v raznih medijih že govorili o pojavu, ki so ga zabeležili v zadnjem letu ali dveh. Opazili so, da je v tem času veliko več iskalcev azila zanj zaprosilo v državah nečlanicah EU, to je v srednji in vzhodni Evropi, kot v članicah EU. Težko pa je

sedaj reči, kakšna bo njihova usoda v prihodnosti. Kakorkoli, scenarij različnosti kljub vsemu za srednjeevropske in vzhodne države Evrope predvideva negativne neto migracije. Najvišje neto migracije naj bi blizu leta 2050 zabeležili le v južni Evropi (zaradi staranja prebivalstva se bodo pojavile težnje po dodatnih delavcih na trgu dela). V severni in zahodni regiji naj bi bile neto migracije skozi vse proučevano obdobje pozitivne (Beer et al., 1999, str. 104).

## **5 RAZVOJ EVROPSKEGA PREBIVALSTVA**

### **5.1 ŠTEVILO PREBIVALSTVA**

V 33 v scenarija vključenih držav je leta 1996 živel 707,172 milijonov ljudi. Za primerjavo je tu podatek (Recent demographic developments in Europe 2000, 2000, str. 31), da je v teh državah na dan 1.1. 2000 živel 707,195 milijonov ljudi. Scenarij poenotenja za celotno evropsko področje domneva relativno visoke prihodnje vrednosti rodnosti, življenjskega pričakovanja in neto migracij. Posledično naj bi se do leta 2050 število prebivalstva v teh državah povečalo od leta 1996 za skoraj 5%, to je na 733 milijonov. Vendar naj bi po tem scenariju po letu 2047 rast prebivalstva postala negativna (Beer et al., 1999, str. 111).

Rast prebivalstva po scenariju poenotenja med državami in skupinami v obravnavanem obdobju ne bo enaka. Razlike izhajajo iz razlik v stopnjah rodnosti, smrtnosti in starostnih strukturah prebivalstva. Prebivalstvo bo raslo v predelih severne, zahodne in južne Evrope, najbolj okoli leta 2025. Do leta 2050 naj bi prebivalstvo v severnih in zahodnih predelih poraslo za 18%, v južni Evropi pa za 5%. V srednji Evropi naj bi po letu 2020 rast prebivalstva začela počasi padati, iz 79 milijonov (1996) naj bi število prebivalstva padlo na 77 milijonov. Kljub predvidenemu porastu stopenj rodnosti in življenjskega pričakovanja scenarij poenotenja za vzhodno regijo predvideva do leta 2050 padeč števila prebivalcev za okoli 11% (iz 244 na 218 milijonov). Vzrok so sedanje nizke vrednosti zgoraj omenjenih kazalcev. Podatke navajamo v Tabeli 2 na strani 26. Rezultate za posamezne države si lahko ogledamo v prilogi v Tabeli 5.

Prav tako so v Tabeli 2 prikazane domneve rasti prebivalstva za obravnavane skupine držav po scenariju različnosti (podrobnejši podatki za posamezne države so nanizani v prilogi v Tabeli 6). Ta scenarij za razliko od scenarija poenotenja predvideva nižje vrednosti kazalcev rodnosti, življenjskega pričakovanja in neto migracij za vse skupine držav. Razlike v vrednostih teh kazalcev, ki se kažejo danes, bodo do konca obravnavanega obdobja med skupinami držav in med posameznimi državami ostale (Beer et al., 1999, str. 115).

Rasti prebivalstva bodo zato v vseh skupinah držav negativne, z izjemo nekaj držav. Celotno število prebivalstva v obravnavanih državah naj bi se zmanjšalo za okoli 20%, iz 707 naj bi padlo na 557 milijonov. Sedaj celotno evropsko prebivalstvo letno pade za okoli pol milijona, ta padec naj bi leta 2050 znašal že 5 milijonov. To predvsem na račun velikih padcev rasti prebivalstva v vzhodni in srednjeevropski regiji (za 40% in 26% v obravnavanem obdobju). V severni in zahodni regiji naj bi število prebivalstva padlo za okoli 5%, na jugu pa za 15%. Domneve, da naj bi bila do leta 2050 prebivalstva Bolgarije, Ukrajine in Latvije skoraj prepolovljena, se zdijo precej strašljive (Tabela 6 v prilogi).

Tabela 2: Evropsko prebivalstvo po regijah po obeh scenarijih

	(v 1000)						Indeks
	1996	2000	2005	2010	2025	2050	1996 = 100 2050
<b>POENOTENJE</b>							
<b>Sever</b>	23,843	24,127	24,479	24,847	26,474	28,225	118
<b>Zahod</b>	243,549	246,669	250,434	254,268	269,706	286,346	118
<b>Jug</b>	116,961	117,701	118,928	120,105	121,980	123,203	105
<b>Center</b>	78,944	78,701	78,567	78,612	78,614	77,439	98
<b>Vzhod</b>	243,875	239,305	236,068	234,270	228,612	218,173	89
<b>SKUPAJ</b>	<b>707,172</b>	<b>706,502</b>	<b>708,476</b>	<b>712,101</b>	<b>725,385</b>	<b>733,439</b>	<b>104</b>
<b>RAZLIČNOST</b>							
<b>Sever</b>	23,843	24,099	24,301	24,407	24,607	23,116	97
<b>Zahod</b>	243,549	246,439	248,869	250,128	250,139	229,616	94
<b>Jug</b>	116,961	117,570	117,958	117,699	113,196	99,026	85
<b>Center</b>	78,944	78,626	78,190	77,640	73,450	58,407	74
<b>Vzhod</b>	243,875	238,613	232,623	226,717	203,500	146,354	60
<b>SKUPAJ</b>	<b>707,172</b>	<b>705,347</b>	<b>701,940</b>	<b>696,590</b>	<b>664,892</b>	<b>556,518</b>	<b>79</b>

Vir: Beer et al., 1999, str. 170-171.

Ta predvidevanja rasti prebivalstva smo povzeli po obeh scenarijih, ki ju uporabljamo skozi celo delo. Izbrali smo si pač ta vir domnev razvoja sestavin rasti prebivalstva, čeprav obstaja še vrsta ostalih naslovov predvidevanj gibanj teh kazalcev. Te domneve so si ali podobne ali različne. Odvisno pač od avtorja domnev in metod, ki se jih poslužuje. Zanimivo si je pogledati predvidevanja demografskih gibanj iz preteklega časa. Pogledali si bomo primere predvidevanj demografskih gibanj za Slovenijo izpred več desetletij ter primer perspektive razvoja slovenskega prebivalstva iz bližnje preteklosti. Ti primeri so dobri pokazatelji, kako negotovo je napovedovanje prihodnjega razvoja prebivalstva.

Projekcije Vogelnika (Pušavec, 1987, str. 21) o rasti prebivalstva (nizka in visoka varianta) so temeljile na popisu prebivalstva iz leta 1961. Nizka varianta je imela pesimistične predpostavke o smrtnosti, obe varianti pa preveč optimistične predpostavke o rodnosti. Za leto 1986 je nizka varianta predvidela 1825000, visoka pa za to leto 2017000 prebivalcev, za leto 2001 pa 2.4 milijona prebivalcev. Prebivalcev v Sloveniji je bilo 30.6.2001 1992035 (Statistične informacije, 5.12.2001, str. 1). Po PRVIH še ne povsem točnih podatkih Popisa 2002 je bilo 31.3.2002 v Sloveniji 1948250 prebivalcev (Statistične informacije, 17.6.2002, str. 22). Prvi podatek je iz Registra prebivalstva, drugi iz Popisa 2002. Razlika izhaja iz razlik v definicijah demografskih kategorij pri obeh virih.

Projekcija Urbanističnega inštituta SR Slovenije je na podlagi popisa prebivalstva iz leta 1971 za obdobje 1986-1990 predvidela 30000 rojstev letno v Sloveniji, za obdobje 1996-2000 pa kar 34000. Avtor diplomskega dela Pušavec je mnenja, da so te napovedi precenjene za okoli 20%. Slednje mnenje je precenjeno za še bolj. Leta 2000 je bilo v Sloveniji rojenih 18180 otrok, kar je sicer za 647 več kot leta 1999 (Statistične informacije, 31.8.2001, str. 1).

Naslednji primer projekcij je bil izdelan na podlagi računalniških modelov in hipotez o rodnosti, smrtnosti in migracijah. Podatki so bili dobljeni iz še neobjavljenih podatkov zavoda SRS za statistiko in Mesečnega statističnega pregleda SRS iz oktobra leta 1986. Rezultate predstavljamo v Tabeli 3 in jih lahko primerjamo z rezultati iz Tabele 4 (str. 28). Iz današnjega vidika lahko ocenimo, da so napovedi po treh variantah precenjene. Naraščanje prebivalstva po teh projekcijah je predvsem rezultat precejšnega neto priseljevanja.

Tabela 3: Projekcije rasti prebivalstva Slovenije iz leta 1987 (v 1000)

	1986	1991	1996	2001	2006	2011	2016	2021
Nizka varianta	1981	2035	2077	2111	2127	2126	2111	2083
Srednja varianta	1981	2035	2080	2122	2151	2168	2177	2181
Visoka varianta	1981	2035	2096	2165	2228	2268	2346	2412

Vir: Pušavec, 1987, str. 24.

Vidimo, da se nobena izmed omenjenih projekcij ni preveč približala današnjim dejanskim stanjem. Vendar mlajšega datuma, kot so, realnejše so. Poglejmo si sedaj še projekcije razvoja slovenskega prebivalstva, ki so jih avtorji iz Urada Republike Slovenije za makroekonomske analize in razvoj (ZMAR) izdelali leta 1998. Nastale so v enakem obdobju, kot oba predstavljena scenarija razvoja evropskega prebivalstva in so zato primerljive z rezultati teh dveh scenarijev.

Projekcije ZMAR predstavljamo v skrajno nizki, skrajno visoki in srednji varianti. Nizka varianta predpostavlja, da naj bi se stopnja totalne rodnosti (TFR) do leta 2000 popravila na vrednost 1.3 in potem ostala na tem nivoju, domneva nizko življenjsko pričakovanje ter neto letne migracije 1000. Visoka varianta predpostavlja, da bo TFR do leta 2010 narasla do vrednosti 1.9 in do konca projekcijskega obdobja 2070 ostala konstantna. Življenjsko pričakovanje naj bi bilo visoko, neto migracije pa naj bi letno znašale 3000. Po srednji varianti naj bi bila TFR po letu 2010 1.6, življenjsko pričakovanje srednje, letne neto migracije pa 2000 (Kraigher, 1998, str. 19). Neto migracije naj bi zadržale take vrednosti skozi celo obravnavano obdobje. Rezultate predstavljamo v Tabeli 4.

Tabela 4: Projekcije slovenskega prebivalstva (v 1000) in življenjskega pričakovanja (v letih) do leta 2070

	2001	2010	2020	2030	2040	2050	2060	2070
<b>Nizka varianta</b>								
Štev. prebivalstva	1987	1976	1910	1790	1625	1437	1254	1086
Življ. pričak. (M)	71.5	73.5	73.5	73.5	73.5	73.5	73.5	73.5
Življ. pričak. (Ž)	79.0	80.7	80.7	80.7	80.7	80.7	80.7	80.7
<b>Srednja varianta</b>								
Štev. prebivalstva	1992	2010	1995	1934	1835	1716	1599	1490
Življ. pričak. (M)	71.5	73.5	74.1	74.7	75.3	75.9	76.4	77.0
Življ. pričak. (Ž)	79.1	80.7	81.1	81.6	82.1	82.5	83.0	83.4
<b>Visoka varianta</b>								
Štev. prebivalstva	1997	2042	2081	2081	2054	2015	1982	1955
Življ. pričak. (M)	71.5	73.5	74.7	75.9	77.0	78.1	79.1	80.0
Življ. pričak. (Ž)	79.1	80.7	81.6	82.5	83.4	84.3	85.1	85.8

Vir: Kraigher, 1998, str. 20, 24, 28.

## 5.2 NARAVNA RAST IN NETO MIGRACIJE

Neka sprememba števila prebivalstva je rezultat gibanja naravnega prirastka (od števila rojenih v nekem obdobju odštejemo število umrlih) in neto migracij. V veliko evropskih državah precej k pozitivni rasti števila prebivalstva pripomore veliko število priseljencev. Poleg tega je delež rojstev otrok imigrantov med vsemi rojstvi visok. Stopnje rodnosti priseljencev določenih nacionalnosti so tudi do dvakrat višje od stopenj rodnosti domačega prebivalstva (OECD, 1999, str. 33). V vseh evropskih državah naravni prirastek v zadnjih dveh desetletjih pada. Napovedi za stopnje rodnosti v prihodnosti smo že spoznali. Prihodnje gibanje migracij je negotovo in odvisno od več dejavnikov. Na daljši rok tako v smislu rasti oziroma obnavljanja prebivalstva ne gre preveč računati na pozitivne neto migracije. Naravni prirastek najbolj določa spremembo rasti prebivalstva.



Oba scenarija za obdobje do leta 2050 za Evropo napovedujeta negativni naravni prirastek. Scenarij poenotenja zaradi pozitivnih neto migracij predvideva, da bo kljub negativnemu naravnemu prirastku število prebivalstva raslo vse do okoli leta 2047. Pozitivni naravni prirastek v severni in zahodni regiji, kjer sedaj znaša od okoli 1 do okoli 4 na tisoč prebivalcev (Recent demographic developments in Europe 2000, 2000, str. 41), naj bi po scenariju poenotenja v prihodnjih nekaj desetletjih počasi padal. Število smrti naj bi število rojenih preseglo po letu 2030. Neto migracije v teh dveh regijah bodo pozitivne. V vseh državah južne regije naj bi naravni prirastek postal negativen že pred letom 2015. Prebivalstvo naj bi kljub temu zaradi pozitivnih neto migracij raslo do nekje leta 2040.

V letu 1999 so imele Belorusija, Madžarska, Latvija, Rusija in Bolgarija tako negativno stopnjo naravnega prirastka kot negativne neto migracije. V Belorusiji sta ti dve vrednosti znašali -5 in -11 na tisoč prebivalcev, rast prebivalstva je torej skupaj znašala -16 na tisoč prebivalcev! Naravni prirastek naj bi v prihodnjih dveh desetletjih nekoliko porasel, do leta 2050 pa spet padal. Nikoli v obravnavanem obdobju pa ne bo dosegel pozitivnih vrednosti. Gibanje neto migracij naj bi bilo nasprotno od gibanja naravnega prirastka (ko ta začne po letu 2020 padati, neto migracije dosegajo višje, pozitivne vrednosti). Absolutno bodo negativne vrednosti naravnega prirastka presegle pozitivne neto migracije (padeč števila prebivalstva). Enaka gibanja naravnega prirastka in neto migracij ta scenarij predvideva tudi za srednjo Evropo, vendar se naj bi število prebivalstva zaradi izničenja vrednosti obeh kazalcev spremenilo za malo.

Scenarij različnosti predvideva padeč števila rojenih zaradi znižanega števila žensk v rodni dobi. Hkrati bo v prihodnje (z izjemo vzhodne regije do leta 2015) poraslo število smrti, saj se bo bolj povečalo število ostarelih kot se bo povečalo življenjsko pričakovanje. Posledica bo precejšnji padeč naravnega prirastka v vseh evropskih regijah. Do leta 2050 naj bi vrednost naravnega prirastka v severni regiji dosegla -5 na tisoč prebivalcev, v vzhodni regiji kar -17. Neto migracije bodo po tem scenariju premajhne, da bi lahko pripomogle k rasti prebivalstva.

### 5.3 STARANJE EVROPSKEGA PREBIVALSTVA

Starostno strukturo prebivalstva lahko nazorno prikažemo v starostnih piramidah, ki prikazujejo na abscisni osi deleže moškega in ženskega prebivalstva, na ordinatni pa starostne razrede (ponavadi enoletne). Širši, kot je spodnji del, in ožji, kot je vrhnji del piramide, mlajše je prebivalstvo. Danes, ko so baby-boom generacije (rojeni v petdesetih in deloma šestdesetih letih) v srednjih letih in so zaradi nizke rodnosti v zadnjem času mlade generacije manj številčne, je srednji del piramide že širši od spodnjega. Gibanja sestavin rasti prebivalstva je za

prihodnost težko natančno opredeliti, danes pa lahko z gotovostjo povemo, da se bodo številčne baby-boom generacije pomikale proti vrhu starostne piramide (upokojevanje v letih 2010-2025), ki se bo širil. Širina spodnjega dela piramide je odvisna od prihodnjih stopenj rodnosti. Če so te nizke, so pomembnejši vzrok staranja od sedanjega in prihodnjega podaljševanje življenjskega pričakovanja.

Proces staranja prebivalstva enostavno ponazorimo tudi s kazalcem povprečne starosti prebivalstva. V 33 obravnavanih državah je bilo leta 2000 prebivalstvo v povprečju staro 37.8 let, v ZDA 35.9 let, v Avstraliji 35.1, drugje pod 30 let (Recent demographic developments in Europe 2000, 2000, str. 17). Povprečna starost prebivalstva Slovenije leta 2000 je bila 38.9 let (moški 37.0, ženske 40.6) (Statistične informacije, 31.8.2001, str. 1). Prebivalstvo je najmlajše v vzhodni (povprečna starost 36 let), najstarejše (povprečje nad 39 let) pa v južni Evropi. Do leta 2050 naj bi povprečna starost celotnega proučevanega prebivalstva po scenariju poenotenja narasla na skoraj 46, po scenariju različnosti pa na preko 48 let. Najhitreje naj bi se staralo prebivalstvo držav vzhodne in srednje Evrope (poleg nižje rodnosti se bo bolj kot drugje podaljšalo življenjsko pričakovanje), najmanj pa severne Evrope. Po obeh scenarijih naj bi povprečna starost v vzhodni, okrog leta 2050 najstarejši regiji, do leta 2050 narasla na 47 (scenarij poenotenja) oziroma 50 let (scenarij različnosti), v severni, okrog leta 2050 najmlajši regiji, pa na 43 oziroma 45 let. Povprečja v ostalih regijah naj bi bila nekje vmes.

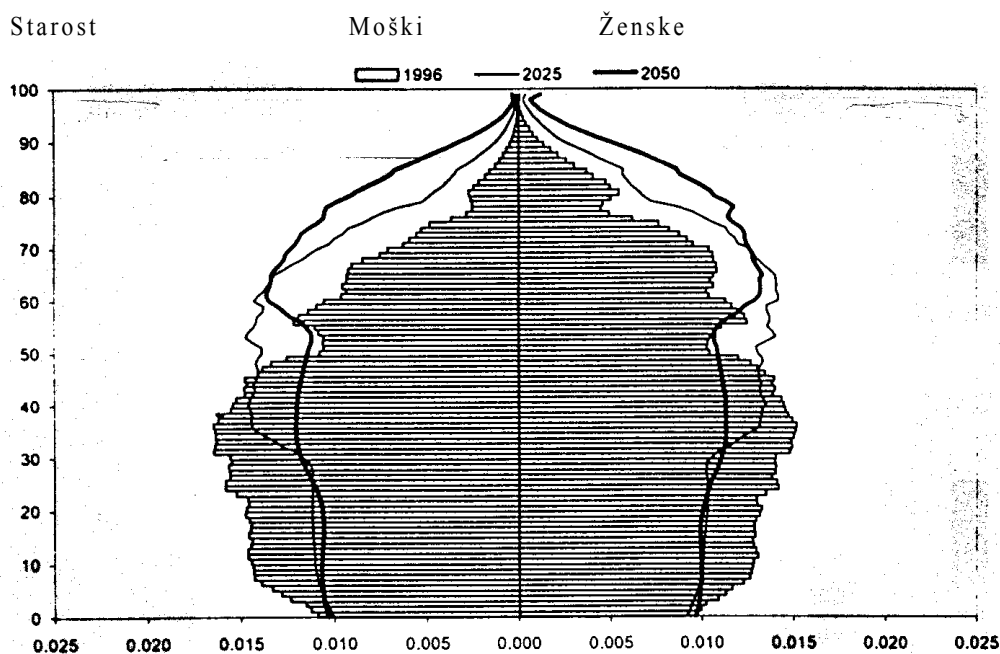
Do leta 2050 naj bi se po scenariju poenotenja absolutno število prebivalstva nad 60 let zaradi močnega podaljševanja življenjskega pričakovanja v vzhodni regiji celo podvojilo. Trend v ostalih regijah naj ne bi bil zelo drugačen. Število starejših se bo po letu 2030 povečevalo relativno počasneje. Po letu 2030 se bo tako v zahodni in severni Evropi število ostarelih le še rahlo ali se sploh ne bo več povečevalo, v južni regiji pa bo absolutna rast tega prebivalstva celo negativna. Scenarij različnosti za vzhodno in srednjo Evropo (nižje življenjsko pričakovanje) predvideva nižje poraste števila prebivalstva nad 60 let kot scenarij poenotenja. Po letu 2030 naj bi število starega prebivalstva začelo padati ne le v južni, pač pa tudi v severni in zahodni Evropi (Beer et al., 1999, str. 129).

Največ težav zaradi staranja prebivalstva lahko pričakujemo na področju oblikovanja pokojninskih sistemov in v pomanjkanju delavcev na trgu dela. Poleg tega lahko nastanejo politični problemi v smislu vse večjega volilnega deleža in politične moči starejših, kar bi lahko vodilo v politične odločitve v škodo mlajših generacij. Brundtlandova pa se v svetovnem merilu (Francija je za podvojitev deleža ostarelih potrebovala 115 let, Kitajska 27) boji naslednjega: "Medtem, ko so industrijske države najprej obogatele in se nato postarale, se bodo države v razvoju postarale, preden jim bo uspelo obogateti" (Planet starcev, 2002, str. 26).

Analitik Mullan v svojih študijah ne priznava, da je staranje prebivalstva velik problem. Problem staranja se pojavlja zaradi nižjih stopenj rodnosti, večina pa za to »krivi« ostarele in je do njih negostoljubna. Pravi, da je problem staranja emocionalni problem. Če že to je sedaj problem (pokojnine), se bo zmanjšal čez nekaj desetletij, ko bodo stopnje rodnosti višje (Mullan, 2000, str. 8-16).

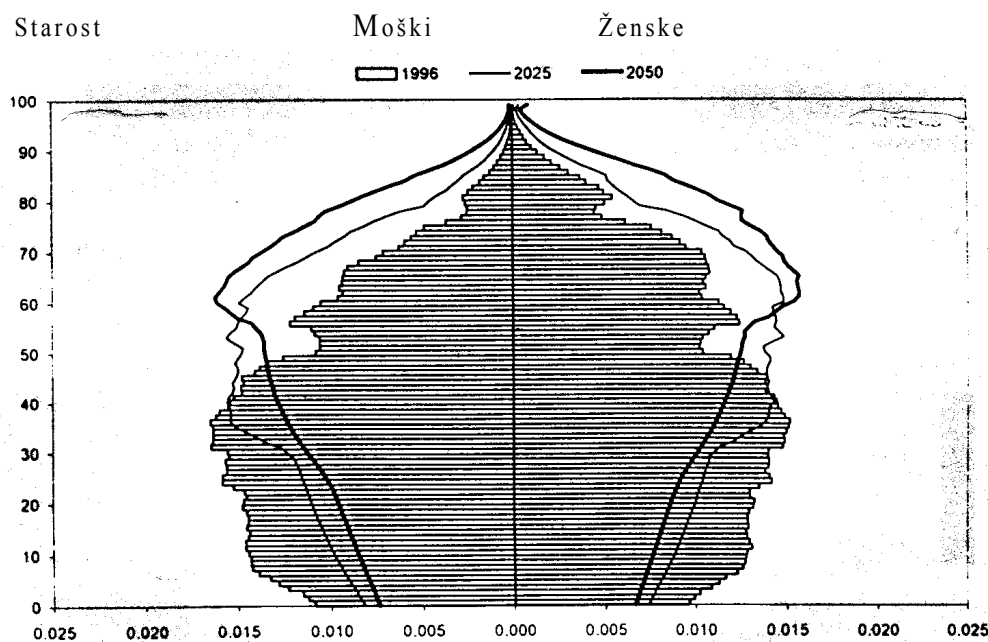
V prilogi v Slikah 1 in 2 prikazujemo starostni piramidi po obeh scenarijih za obravnavano obdobje za severno, ki bo v povprečju najmlajše, in vzhodno, ki bo v povprečju najstarejše prebivalstvo. Ti piramidi v okviru obravnavanih skupin predstavljata ekstremne, skrajnostne oblike piramid evropskega prebivalstva po scenarijih. Ti dve piramidi (ob predpostavki, da se uresničita oba scenarija) prikazujeta, kako bi izgledalo najmlajše (severna regija po scenariju poenotenja) in najstarejše evropsko prebivalstvo (vzhodna regija po scenariju različnosti). Sploh piramida po scenariju različnosti za vzhodno Evropo za leto 2050 je tako rekoč obrnjena na glavo. Predstavlja zelo staro prebivalstvo. Starostna piramida za severno regijo se očitno razlikuje od piramide za vzhodno regijo. Predstavlja mlajše, a še vedno staro prebivalstvo. Starostne piramide za ostale tri regije po obeh scenarijih so vmesnih oblik. V Slikah 2 in 3 pa predstavljamo starostni piramidi po obeh scenarijih za celotno evropsko področje.

Slika 2: Starostna piramida za Evropo za leta 1996, 2025 in 2050 - scenarij poenotenja



Vir: Beer et al., 1999, str. 122.

Slika 3: Starostna piramida za Evropo za leta 1996, 2025 in 2050 - scenarij različnosti



Vir: Beer et al., 1999, str. 122.

#### 5.4 STAROSTNA SESTAVA PREBIVALSTVA

Scenarij poenotenja do leta 2050 predvideva rahel porast števila rojenih v severni in zahodni Evropi. V tem desetletju bo to število padalo kljub povečani stopnji rodnosti (zaradi zniževanja števila žensk v rodni dobi). V prihodnjih desetletjih bo žensk v rodni dobi zaradi višjih stopenj rodnosti in neto priseljevanja večje število, posledično bo tudi rojstev več. Podoben proces poteka in bo potekal tudi v južni Evropi, trend števila rojstev pa bo stabilen (okoli 1.2 milijona rojstev letno). V srednji in vzhodni Evropi se bo število žensk v rodni dobi povečevalo še do leta 2010 (zato in zaradi višjih stopenj rodnosti se bo povečevalo tudi število rojstev). Po tem letu bo število potencialnih mater upadalo, tako tudi število rojenih. Po scenariju različnosti bo število živorojenih do leta 2050 padlo v vseh regijah Evrope, v povprečju za 45%, največ v vzhodni Evropi. Tu se je leta 1996 rodilo 2.2 milijona otrok, 2050 pa naj bi se jih le še 0.7 milijona (!).

Število mladih (0-19 let) se bo gibalo podobno, kot se bo gibalo število živorojenih, le z nekaj izjemami. V vzhodni Evropi bo po scenariju poenotenja število živorojenih v obravnavanem obdobju padlo za okoli 20%, število mladih ljudi pa za blizu 40% (iz sedanjih 70 na pod 50 milijonov). Scenarij različnosti za to področje zaradi nizkih stopenj rodnosti domneva padec števila mladih do leta 2050 na 20 (!) milijonov, za srednjo Evropo pa predvideva prepolovitev števila

mladih. V ostalih regijah naj bi bili ti padci manj drastični. Scenarij poenotenja domneva za severno in zahodno Evropo manjši porast števila mladih do leta 2050, v južni Evropi naj bi bilo to število stabilno, v srednji pa naj bi rahlo padlo.

Velikost starostnega razreda aktivnega prebivalstva (od 20 do 59 let, delovni kontingent) naj bi po obeh scenarijih v prihodnosti padla. Najprej bo padla v južni, nato v srednji, najpozneje pa v zahodni Evropi. Razlike med scenarijema se bodo pokazale čez dvajset let, ko bodo prišli do izraza različni pogledi scenarijev na rodnost. Scenarij poenotenja za zahodno regijo po letu 2030 domneva ponoven porast števila ljudi v aktivni dobi, scenarij različnosti pa predvideva nenehno padanje tega števila. V vzhodni Evropi naj bi se do leta 2015 število ljudi tega starostnega razreda povečalo, nato pa zaradi preteklih in predvidenih nizkih stopenj rodnosti in negativnih neto migracij padlo do leta 2050 za 40% oziroma 50% po obeh scenarijih. V ostalih regijah padci števila tega prebivalstva po obeh scenarijih niso veliki (do 20%) (Beer et al., 1999, str. 136). Za velikost tega starostnega razreda so lahko zelo pomembne neto migracije.

O staranju evropskega prebivalstva in starostnem razredu nad 60 let smo govorili v točki 5.3. Tukaj bomo opredelili koeficiente odvisnosti prebivalstva. Ljudem v aktivni dobi predstavljata starostna razreda do 19 let (šolanje) in nad 60 let (pokojnine) neke vrste breme. Koeficient odvisnosti mladega prebivalstva (t.i. "zeleni pritisk") je razmerje med velikostjo starostnega razreda do 19 let in starostnim razredom od 20 do 59 let. Koeficient odvisnosti starega prebivalstva pa je razmerje med velikostjo starostnega razreda nad 60 let in starostnim razredom od 20 do 59 let (t.i. "sivi pritisk"). Koeficienti se podajajo v številu mladih oziroma starih ljudi na 100 ljudi v starostnem razredu med 20 in 59 leti.

Vrednost koeficienta odvisnosti mladega prebivalstva naj bi bila po scenariju poenotenja v severni in zahodni Evropo v obravnavanem obdobju konstantna, to je okoli 45. V južni Evropi naj bi ta koeficient vrednost 45 dosegel leta 2030 (do tedaj 40), v srednji in vzhodni Evropi pa še nekoliko pozneje. Scenarij različnosti zaradi nižjih predvidenih stopenj rodnosti predvideva nižje vrednosti tega koeficienta. Leta 2050 naj bi tako v severni, zahodni ter južni Evropi znašal med 35 in 40, v srednji in vzhodni Evropi pa 32 in 28 (Beer et al., 1999, str. 137).

Vrednosti koeficienta odvisnosti starega prebivalstva so trenutno v Evropi med 30 in 40. Do leta 2050 naj bi ta vrednost po scenariju poenotenja za celotno Evropo narasla na 75, v severni regiji naj bi takrat koeficient znašal 61, v vzhodni pa kar 90. Scenarij različnosti predvideva za ta koeficient za celotno Evropo v letu 2050 vrednost 77. Severna in zahodna Evropa bosta do leta 2050 dosegli vrednosti tega koeficienta okoli 60 in 70, južna pa 80. Zaradi nizkih stopenj rodnosti in

podaljšanja življenjskega pričakovanja bosta koeficienta odvisnosti starega prebivalstva v srednji in vzhodni Evropi leta 2050 dosegla vrednosti nad 80 in blizu 90 po scenariju različnosti. Torej razlike med scenarijema glede vrednosti tega kazalca niso velike, med skupinami držav pa precejšne. V prilogi v Tabeli 7 si lahko ogledamo predvidevanja obeh scenarijev o deležih posameznih starostnih razredov (0-19 let, 20-59 let, nad 60 let) v celotnih prebivalstvih v posameznih skupinah držav skozi projekcijsko obdobje.

## **6 EKONOMSKE POSLEDICE PRIHODNIH DEMOGRAFSKIH PROCESOV**

V Evropi je proces staranja najvažnejša demografska komponenta, kar se tiče povezav med demografskimi procesi in ekonomijo. Domneve o vse večjem deležu prebivalstva v starostnem razredu nad 60, 65 let in vse nižjem deležu aktivnega prebivalstva med vsem prebivalstvom Evrope so vsaj srednjeročno realne. De Santis (De Santis, 1997, str. 156) opredeljuje naslednje komponente, na katere vpliva staranje prebivalstva: pokojninski sistemi, zdravstvena oskrba, trg dela in produktivnost starostnikov, varčevanje in investicije, staranje in potrošnja. Nekoliko več pozornosti bomo namenili predvidenemu pomanjkanju delavcev na trgu dela in problemu pokojninskih sistemov.

### **6.1 PROBLEM JAVNIH POKOJNINSKIH SISTEMOV**

Staranje prebivalstva je torej neizogibno. Vrednosti koeficienta odvisnosti starega prebivalstva v Evropi smo za prihodnost opredelili v prejšnjem poglavju. Vzroke za vse slabše stanje javnih pokojninskih sistemov v Evropi lahko iščemo v vse višjih vrednostih omenjenega koeficienta in v visoki brezposelnosti (manj aktivne populacije). Vzrok je tudi širitev pravic iz naslova javnega pokojninskega sistema. Zaradi gospodarske rasti so bile v preteklosti uveljavljene razne ugodnosti in bonitete (policija, vojska), prispevki zanje pa so bili plačani le delno. Poleg tega so vlade z ukrepom predčasnega upokojevanja obdržale stopnjo brezposelnosti v normalnih okvirih. Ta pojav se je pospešeno uveljavljal predvsem v tranzicijskih državah (Stanovnik, 1996, str. 50). Prihaja tudi do paradoksa: leta 1960 so na primer moški živeli v povprečju 68 let, delali so 50 let, danes pa moški na zahodu živijo okoli 76 let, delajo pa 38 let (Butler et al., 1999, str. 15). Ljudje živijo vse dlje, upokojujejo pa se vse mlajši. Razvite države se morajo odločati med ohranitvijo socialnega miru in znižanjem socialnih pravic. Reforme pokojninskih sistemov so bile potrebne za celotno Evropo.

Vse slabše razmerje med aktivnim in pasivnim prebivalstvom ter visoke prispevne stopnje so glavni problem za skoraj celotno Evropo značilnih javnih pokojninskih

sistemov. Ti temeljijo na sprotnem financiranju oziroma dokladnem sistemu financiranja. Označujemo ga tudi kot *pay-as-you-go* (PAYG) sistem. Imenujemo ga lahko tudi sistem generacijske solidarnosti, saj gre za nekakšno "pogodbo", kjer aktivna generacija prispeva s plačevanjem prispevkov za sprotno financiranje pokojnin upokojeni generaciji. Enačbo PAYG sistema lahko zapišemo takole (Stanovnik, 1996, str. 48):

$$(TR +) cN_{ww} = bN_{bw} \quad (6.1),$$

kjer pomeni:

$c$  - prispevna stopnja (%plače);

$N_w$  - število aktivnih zavarovancev;

$b$  - razmerje med povprečno pokojnino in povprečno plačo;

$N_b$  - število upokojencev;

$w$  - povprečna plača;

$TR$  pa je letni znesek transfernih plačil, nakazanih javnemu pokojninskemu sistemu iz državnega proračuna (davki), v kolikor se iz tega naslova javni pokojninski sistem sploh financira.

Še ena oblika enačbe je taka:

$$cN_{ww} = bN_{bw} + F \quad (6.2),$$

kjer  $F$  v primeru, da se iz prispevkov oblikuje rezervni kapitalni sklad, pomeni letni znesek, namenjen temu skladu. Pozneje se ta sredstva lahko uporabijo za financiranje pokojnin in se izkazujejo na levi strani enačbe (značilno za ZDA).

Iz enačbe 6.1 očitno razberemo problem. Porast števila upokojencev in zmanjšanje števila aktivnih zavarovancev ob nespremenjenem razmerju med pokojnino in plačo ( $b$ ) ponuja dve rešitvi: povečati se mora prispevna stopnja  $c$  ali/in transferna plačila  $TR$ . Obe sta neugodni, saj so prispevne stopnje že dosegle zgornjo mejo vzdržnosti (višji  $c$  pomeni višje stroške dela), državni proračun pa je že tako preobremenjen. Več izdatkov iz naslova BDP za pokojnine pomeni zmanjšanje sredstev za investicije. Razliko v višini sredstev, ki jih zberejo zaposleni s prispevki za pokojninsko in invalidsko zavarovanje in sredstev, ki so potrebna za zagotovitev pokojnin upokojencem, mora pokriti država s proračunskimi sredstvi. V teh ukrepih lahko razberemo resnost problema. V Tabeli 5 bomo prikazali potrebe po povečanju prispevka države v blagajno pokojninskega zavarovanja v osmih razvitih državah in sredstva, ki so jih te države v ta namen pripravljene prispevati.

Tabela 5: Primanjkljaji pokojninskih blagajn v % BDP

	Načrtovan prispevek države 1995-2050 v % BDP	Potreben prispevek države 1995-2050 v % BDP	Primanjkljaj v pokojninski blagajni	Vpliv na primanjkljaj z upokojitvijo pri 67 letih v %
Nemčija	10.3	13.7	3.4	-1.2
Japonska	3.9	7.2	3.3	-1.6
Francija	12.1	15.4	3.3	-3.7
Italija	16.0	18.5	2.5	-5.7
Kanada	3.8	5.8	2.0	-0.7
Švedska	7.1	8.0	0.9	-1.0
ZDA	4.7	5.5	0.8	-0.3
Velika Britanija	4.2	4.3	0.1	-1.1

Vir: Likl, 2001, str. 237.

V Tabeli 5 je prikazan eden izmed možnih načinov reševanja problema sedanjega javnega pokojninskega sistema, to je zviševanje starosti pri upokojevanju. Ta rešitev je v Sloveniji tako kot predvideno znižanje pokojninske osnove iz 85% na 70% (razmerje med povprečno pokojnino in povprečno plačo) v prihodnjih 40 letih od sprejetja reformiranega pokojninskega zakona (1.1.2000) politično težko izvedljiva. Poleg teh dveh primerov lahko rešitev iščemo še v novih odmerah pokojnine in v novih sistemih usklajevanja pokojnin. Drugo smer reševanja problema pokojninskih sistemov pa pomeni oblikovanje dodatnega zavarovanja, tako imenovanih stebrov 2 in 3. Naš osnovni PAYG sistem imenujemo steber 1.

Pri reformah se države najprej oprimejo zaostritev pogojev za koriščenje pravic iz javnega pokojninskega zavarovanja, nato pa dogradijo sistem z uvedbo sistema dodatnih zavarovanj in drugih oblik varčevanja za starost (Likl, 2001, str. 239). Sedanje in bodoče aktivne generacije ne bodo mogle sprotno financirati vse številnejše generacije bodočih upokojencev. Vrnitev na sistem kapitalnega kritja (vlaganje aktivnih generacij v sklade za financiranje lastnih pokojnin) bi pomenila dvojno obveznost za aktivne generacije. Te bi morale v prehodnem obdobju posredno financirati svoje pokojnine kot tudi pokojnine obstoječih upokojencev po sistemu sprotnega financiranja. Ta razlog je botroval obliki reforme slovenskega pokojninskega sistema, ki poleg sedanjega obveznega in novega prostovoljnega pokojninskega zavarovanja ne uvaja splošnega obveznega dodatnega pokojninskega zavarovanja. Reformirani pokojninski sistem je začel veljati 1.1.2000, v prihodnjih desetih letih pa ga bo potrebno dodatno reformirati.



Nov sistem pokojninskega in invalidskega zavarovanja obsega tri stebre. Osnovno zavarovanje je še vedno dokladni, PAYG sistem. Drugi steber, to je dodatno pokojninsko zavarovanje, predstavlja zbiranje premij na osebnih računih zavarovancev. Poznamo obvezno in prostovoljno dodatno pokojninsko zavarovanje. Prvega za zaposlene plačuje delodajalec (tako se nadomešča "beneficirana" delovna doba), pri drugem pa je plačnik premije ali delodajalec (kolektivni pristop) ali zavarovanec sam (individualni pristop). Obvezno zavarovanje se bo oblikovalo kot vzajemni pokojninski sklad, s katerim bo opravljal državni pokojninski sklad. S prostovoljnim dodatnim zavarovanjem zavarovanec pridobi pravico do dodatne starostne pokojnine in predčasne starostne pokojnine v obliki mesečne rente (Likl, 2001, str. 242).

Tretji pokojninski steber predstavlja zavarovanje posameznikov, ki se lahko zavarujejo sami s sklenitvijo pogodbe z zavarovalnico. Zaključimo lahko, da brez PAYG sistema še dolgo ne bo šlo. Najverjetneje tudi dodatna pokojninska zavarovanja ne bodo zadoščala za pokritje razlik v višinah pokojnin, ki bodo nastala v prihodnosti. Mlade generacije bodo morale začeti razmišljati o dodatnem, alternativnem viru dohodka za financiranje obdobja upokojitve.

## 6.2 POTREBE PO DELAVCIH

V Evropi je brezposelnost kar precejšnja in je rezultat pomanjkanja povpraševanja in prevelike ponudbe dela, gospodarskih recesij in razvoja tehnologije. Omenimo tu, da je brezposelnost tujcev, to je imigrantov, večja kot brezposelnost domačinov v določeni državi. Med samimi imigranti pa je več brezposelnih žensk kot moških (OECD, 1999, str. 44-46). Prihodnje povpraševanje po delu je težko napovedati, veliko pa bo odvisno od tehnološkega razvoja. Napovedi govorijo, da bodo do leta 2010 izboljšana produktivnost ter še dovoljšno število aktivnih delavcev (tudi brezposelni) še brez težav zapolnjevali povpraševanje po delu. Predvidevamo lahko, da bo zaradi staranja prebivalstva poraslo povpraševanje v storitvenem sektorju (pomoč ostarelim v starostnih domovih). Ponudba dela v prihodnosti je odvisna tudi od demografskih kazalcev. V prejšnjih točkah smo opredeljevali proces staranja prebivalstva, ki se bo kazal v vseh večjih deležih starega in vse manjših deležih aktivnega prebivalstva med celotnim prebivalstvom. Takoj morda še ne, v morda največ dveh desetletjih pa se bo v Evropi najbrž že pojavilo pomanjkanje delavcev za potrebe na trgu dela. Ob ugodnem gospodarskem razvoju in zaradi nizke rodnosti lahko ta pojav pričakujemo tudi v vzhodni Evropi. Zaradi nizkega števila rojstev se bo pojavil problem pomanjkanja visoko izobraženih delavcev, povpraševanje po katerih bo raslo tudi v prihodnje.

Kako lahko rešujemo realno pomanjkanje delavcev na trgu dela v prihodnosti v Evropi? Ena izmed rešitev je povišanje starostne meje upokojitve, ljudje bi tako delali dlje, število aktivnih bi bilo večje. Nekoliko več o produktivnosti starejših bomo povedali kasneje. Povišanje starostne meje upokojitve bi tako reševalo dva problema hkrati, to je tukaj omenjenega in problem javnih pokojninskih sistemov. Povečanje potreb po delovni sili bo povzročilo povečanje deleža zaposlenih žensk. Narasla bosta obseg delnih zaposlitev in obseg prostovoljnega dela. Od univerzitetnih študentov se bo pričakovalo, da bodo tekom študija delali. Več truda bo vložena v zmanjševanje števila brezposelnih (Potočnik, 1997, str. 12).

Predvidevanje prihodnjega razvoja migracij je zelo nepredvidljivo. Z gotovostjo pa lahko napovemo, da bo Evropa zaradi pomanjkanja delavcev postala regija z močnimi imigracijskimi tokovi. V prilogi v Tabeli 8 prikazujemo število in deleže tujega prebivalstva v evropskih državah članicah OECD ter število in deleže tega prebivalstva v okviru celotne delovne sile v teh državah. V zadnjem času se države Evropske Unije ukvarjajo z oblikovanjem imigracijskih politik in politiko azila. Države članice Evropske Unije predstavljajo v svojih državnih mejah t.i. Schengensko mejo. Gibanje oseb znotraj teh meja je prosto, zunanje meje pa so v okviru migracijskih politik in politik azila nadzorovane. Članice EU se skušajo dogovoriti o skupnih migracijskih politikah. Dogovarjajo se o obravnavanju azilantov, pomenu in problemu migracij za imigrantske kot emigrantske države (beg možganov). Potem o pravičnem ravnanju z državljani iz tretjih držav (programi v smislu boja proti raznim oblikam diskriminacij napram priseljencem), o obvladovanju tokov priseljevanja (tesnejše informacijsko sodelovanje med članicami, seznanjanje imigrantov z legalnimi možnostmi migriranja) ipd.. Zdi pa se, da pravega napredka pri oblikovanju skupne imigracijske politike ni (Kavkler, 2002, str. 15). Potrebno bo preseči probleme pri teh vprašanjih in najti nove imigracijske programe, ki bodo težili tudi k politiki stalnih imigracijskih tokov. Še vedno pri nekaterih članicah prevladujejo nacionalni interesi (Francija na primer jamči prebivalcem svojih bivših kolonij lažji vstop v EU).

Za vsako državo je priseljevanje občutljiva tema. Vpliva na zaposlitvene možnosti državljanov v imigracijski državi, države članice EU se bojijo možnosti, da bi države kandidatke služile kot tranzitna postojanka državljanom iz vzhodne Evrope in iz držav tretjega sveta. Tu je še vprašanje sprejemljivosti priseljevanja tujcev s strani prebivalcev imigracijskih držav.

Imigrantske države EU si bolj želijo priseljencev iz bližnjih, evropskih držav, ker so jim bližje v kulturnem obnašanju. Stropnikova navaja (Repovž, 2001, str. 6), da bo sedanja EU do leta 2050 letno potrebovala 1.6 milijona priseljencev, da bo obdržala delovno silo v obsegu, ki jo ima danes. Od tega računa na 20000

Slovencev (kdo bi potem prišel reševati naš problem pomanjkanja delavcev?). EU si med drugim želi "uvoziti" bolj izobraženo delovno silo. Stropnikova je mnenja, da je ta uvoz moralno vprašljiv. Namreč, visoko izobraženi ljudje iz revnejših držav prihajajo v razvitejše in res je, da nekaj zasluženega denarja vrnejo v matično državo. Vendar revnejša država je investirala v njihovo izobraževanje, jih močno potrebuje, svoje potenciale pa izkoriščajo v tuji državi. Alternativa temu uvozu je izvoz kapitala v države s poceni delovno silo. A tudi to je neka vrsta kolonizacije. Sicer pa ima Renerjeva (Repovž, 2001, str. 6) evropske imigracijske politike za dvolične. Na eni strani članice EU tarnajo nad pomanjkanjem delavcev v prihodnosti, po drugi strani pa te države uvajajo konkretne zaporne ukrepe (prehodna obdobja za priseljevanje oseb iz držav kandidat, bodočih članic EU). Zaključni, da so kriteriji priseljevanja v EU poklicno racionalni, a tudi rasistični.

V Evropi je čutiti nasprotovanje Evropejcev priseljevanju. Kdo bi morda dejal, da so precej ksenofobični. Lahko povežemo relativno uspešne rezultate skrajno desnih strank in politikov na zadnjih volitvah v Franciji (Le Pen) in na Nizozemskem z odnosom ljudi do tujcev, priseljencev? Iz rezultatov ankete (Stropnik, Černič-Istenič, 2001, str. 112) je moč razbrati splošno mnenje, da Slovenija potrebuje tujo delovno silo, vendar za tista dela, ki jih Slovenci ne želijo opravljati. Anketiranci izražajo ogroženost pred tistimi tujci, ki bi lahko konkurirali za uglednejša in bolj plačana dela. Tudi v Sloveniji bo morala država sprejeti ustrezne integracijske politike (priseljenci lahko prakticirajo svojo kulturo v javni sferi). Asimilacijske politike (popolno prilagajanje priseljencev kulturi države sprejema) so že preživete. Pomanjkanje integracijske politike v Sloveniji je opazno v nerešenem problemu statusa oseb z začasnim zatočiščem (Vrečar, 2002, str. 22). V veliko zahodnoevropskih državah že sprejemajo razne ukrepe v smislu integracijske politike (izobraževanja za tujce, medijska vojna proti rasizmu ipd.). Kakorkoli, Evropejci in Slovenci bodo in bomo pripravljene sprejeti tujce najkasneje takrat, ko bomo to prisiljeni storiti.

### 6.3 VPLIV STARANJA NA VARČEVANJE IN INVESTICIJE

Staranje prebivalstva vpliva tudi na nekatere makroekonomske in mikroekonomske spremenljivke. Makroekonomska posledica staranja je manjše agregatno varčevanje. Hipoteza življenjskega cikla posameznikovo življenje razdeli na tri obdobja: obdobje pred vstopom na trg dela (do 18 let), doba aktivnosti (do 60, 65 let) in obdobje upokojitve. V prvem in tretjem obdobju so posamezniki vzdrževane osebe, v aktivni ekonomski dobi pa zaslužijo. Teorija varčevanja, ki temelji na hipotezi življenjskega cikla, predvideva, da ljudje v svoji srednji, aktivni dobi, svoje premoženje akumulirajo, torej varčujejo. Posameznikovo premoženje je tako največje ob upokojitvi, v dobi upokojitve pa posamezniki to

premoženje oziroma prihranke porabljajo. Rezultati nekaterih raziskav pa kažejo (Disney, 1996, str. 228-240), da teorija varčevanja o razvarčevanju v dobi upokojitve ne drži povsem, saj starejši posamezniki v dobi upokojitve pogosto celo nadaljujejo z varčevanjem. Ta teorija torej nasprotuje teoriji o manjšem agregatnem varčevanju kot posledici staranja prebivalstva. Slednjo lahko enostavno razložimo tako, da staranje prebivalstva privede do povečanja števila starejših, to je upokojencev, ki prihranke porabljajo, in tako do zmanjševanja agregatnega varčevanja. Mlajše generacije svoje varčevalno vedenje prilagodijo vedenju svojih staršev; več kot trošijo starši (manjša zapuščina), bolj bodo varčevali v aktivni dobi otroci in obratno.

Nekatere teorije govorijo o povezavi med počasnejšo rastjo prebivalstva (izhaja iz staranja prebivalstva) in nižjimi stopnjami investiranja ter počasnejšo rastjo dohodka. Staranje prebivalstva vpliva tudi na višino obrestnih mer. Te so dolgoročno določene z razmerjem med ponudbo prihrankov in povpraševanjem po investicijah. Ker staranje prebivalstva privede do manjšega agregatnega varčevanja, je potrebno zmanjšati povpraševanje po investicijskih sredstvih. To pa lahko dosežemo z zvišanjem obrestnih mer.

Navedimo tukaj še ugotovitve Yakite. Vse daljše življenjsko pričakovanje podaljšuje tudi pokojninsko dobo. Za namen potrošnje v tej dobi posamezniki več varčujejo. Zdi se, da bi se morale v gospodarstvu, ki raste in ki ima ugodno obliko socialnega sistema (PAYG sistem), povečevati stopnja rodnosti in zmanjševati stopnja varčevanja skozi življenjsko obdobje. Vendar je Yakita z raziskavami pokazal, da še tako ugodna in visoka stopnja financiranja s PAYG sistemom ne bo ustavila trenda zmanjševanja stopenj rodnosti in povečevanja varčevanja (Yakita, 2001, str. 635-639).

#### 6.4 STARANJE PREBIVALSTVA IN PRODUKTIVNOST

S staranjem prebivalstva se stara v povprečju tudi delovna sila. Vprašanje je, če to staranje vpliva na produktivnost delavcev. Staranje prebivalstva ima lahko več negativnih učinkov na trg dela (De Santis, 1997, str. 161), in sicer pomeni večje število starejših delavcev manj invencij in inovacij, slabšo poklicno mobilnost, slabše sledenje tehnološkim izboljšavam. Starejši delavci pomenijo večje stroške, kar dvigne cene in povzroči inflacijske pritiske. Poleg tega pomanjkanje mladih delavcev negativno vpliva na produktivno zmogljivost.

Raziskave so pokazale, da velikost plač s starostjo narašča, po 50 letu starosti pa rast plač upade. Starejši zaslužijo navadno višje plače od mlajših (Disney, 1996, str. 183). Sta tako povezani tudi produktivnost delavca in starost? Laeazar

ugotavlja, da zaradi manjših ambicij in podjetnosti ter izmikanja delu starejši niso bolj produktivni od mladih. Višje plače prejemajo za vzpodbudo mladim delavcem. Po teoriji človeškega kapitala plače odražajo delavčevo produktivnost. Starejši so resda nekoliko manj spretni in se težje prilagajajo novim delovnim mestom, manjšo produktivnost zaradi teh razlogov pa nadomeščajo z bogatejšimi izkušnjami. Teh mladi delavci nimajo, se pa hitreje učijo in so prilagodljivejši. Skupni učinek teh dejavnikov je tako na razmerje med staranjem delovne sile in produktivnostjo nejasen. Zdi se, da se ni bati, da bi staranje delovne sile zmanjšalo produktivnost gospodarstva. Kako bi lahko v tem primeru opredelili pot do uspeha? Drznost mladih in modrost starejših.

## 6.5 STARANJE TER POTROŠNJA IN ZDRAVSTVENA OSKRBA

Posameznikova potrošnja je tekom življenja nespremenjena, s tem, da v aktivni dobi troši manj kot zasluži, v dobi upokojitve pa je obratno. Razlika med aktivnim prebivalstvom in upokojenci pa je v strukturi potrošnje. Spremenijo se potrošne navade in potrebe. Mlajša gospodinjstva porabijo več denarja za stanovanje, transport, obleke, gospodinjske pripomočke, tobak, alkohol in potovanja. Starejša gospodinjstva (70 in več let) pa največ sredstev porabijo za hrano, telefon, zdravila, bolniško nego, zdravstvene ter zobozdravstvene storitve. Staranje prebivalstva pomeni tudi manjše povpraševanje po proizvodih in storitvah za najmlajše generacije (manj potreb po otroškem varstvu, osnovnem šolanju). Leta 1980 je v Veliki Britaniji posameznik, star nad 75 let, v povprečju za zdravstvene potrebe porabil dvakrat več od posameznika med 65 in 74 leti, in kar osemkrat več od posameznika med 15 in 64 leti. Državni izdatki za bolniško oskrbo so bili tedaj v Veliki Britaniji za osebe nad 75 leti v povprečju za devetkrat večje od izdatkov za starostno skupino od 15 do 64 let, za obdobje 1991-2050 pa se bodo predvidoma podvojili (Disney, 1996, str. 246).

Potrebno bo prilagoditi storitve na področju zdravstvene nege in transporta. Velike spremembe gre pričakovati v povpraševanju po zdravstveni in medicinski oskrbi ter po zdravilih. Delež zelo starih ljudi (nad 80 let) narašča in zato narašča tudi pogostnost obolenja ljudi in kompleksnost postopkov zdravljenja in nege starostnikov. Vse več slednjih živi samih v gospodinjstvih, zato se bodo povečale potrebe po varstvu in dodatnih storitvah na domovih (pomoč pri gospodinjskih opravilih, zdravstvena nega na domu). Potrebe po strokovno usposobljenih delavcih te stroke bodo velike, lahko pride do pomanjkanj teh delavcev.

Vzročno-posledična zveza med starostjo in zdravstvenimi izdatki je kompleksna. Staranje prebivalstva je odvisno od zdravstvenega varstva (glavni namen tega varstva je podaljšati trajanje življenja). Na drugi strani je zdravstveno varstvo

odvisno od staranja prebivalstva, saj je treba zagotoviti zdravstveno oskrbo za naraščajoče število zlasti zelo starih starostnikov. Staranje prebivalstva je vzrok za naraščanje zdravstvenih stroškov na prebivalca, povečani obseg zdravstvene nege pa ima za posledico staranje prebivalstva (Jackson, 1998, str. 153). Napredek zdravstva je v razvitih državah skoraj odpravil hujše nalezljive bolezni, zaradi česar se je zmanjšalo število "poceni" smrti. Zdaj pa ljudje živijo dovolj dolgo, da zbolijo za kroničnimi boleznimi, tako se povečajo zdravstveni izdatki.

Pri nizki stopnji odvisnosti starostnikov je najcenejša oskrba na domu, pri srednji stopnji odvisnosti namestitvev v domu za starostnike, pri visoki stopnji pa je ustrezen le bolnišnični tip oskrbe (Jackson, 1998, str. 160). Prehod od samooskrbe ali nege s strani sorodnika na institucionalno nego je potrebno narediti postopno. Sistematični pregledi so zelo dragi, zato se pojavi vprašanje njihove smotrnosti. Najcenejše je izobraževanje in obveščanje prebivalstva o zdravem načinu življenja. Obstaja tudi možnost neformalne nege starostnikov, ki je veliko cenejša od formalne institucionalne nege. Neformalna nega pomeni, da tisti, ki neguje dobro pozna osebo, ki jo neguje, ustvarja medčloveške odnose in je cenejša od formalne, zato zmanjšuje javne izdatke. Prednost formalne nege pa je v ustrezni usposobljenosti profesionalnega osebja za naloge, ki jih opravlja. Pogosto je za negovanje starostnikov najprimernejša vmesna oblika obeh omenjenih neg.

## **7 DEMOGRAFSKI PROCESI IN DEMOGRAFSKA POLITIKA**

V oblikovanje scenarijev sestavin prebivalstva so bile zajete socialno-ekonomske in kulturne spremenljivke. Težko je reči, kaj je vzrok sedanjemu demografskemu razvoju evropskega prebivalstva, razloge pa lahko iščemo v razvojih in stanjih kazalcev omenjenih spremenljivk. A vloga teh kazalcev se lahko v prihodnosti spreminja; danes pomemben faktor določanja razvoja prebivalstva lahko v prihodnosti postane nepomemben in obratno. To je potrebno vzeti v zakup. Obravnavana scenarija predvidevata med državami znotraj skupin enake demografske procese, kar je malo verjetno. Predvidevanja scenarija poenotenja o poenotenju Evrope na ekonomskem in kulturnem področju so zelo poenostavljena, teoretična. Izkušnje kažejo, da se domneve razvoja prebivalstva pogosto ne uresničijo. Tudi v pričujočem primeru bo najbrž potrebno predvidevanja obeh scenarijev v prihodnosti prilagajati novim situacijam. A kljub vsemu se zdi, da bo razvoj evropskega prebivalstva znotraj mej obeh scenarijev. Predvideva(j)mo, da bo bliže scenariju različnosti. Ki pomeni za Evropo precej pesimističen scenarij.

Ugotovitve obeh scenarijev lahko povzamemo v rezultatih, ki kažejo na nizke stopnje rodnosti v prihodnje v Evropi, na staranje evropskega prebivalstva s

posledicami in na potrebe po tuji delovni sili. Z nekaj primeri povzemimo probleme evropskih prebivalstev. Novinarka Kramžar (Hočevar et al., 2001, str. 12) piše, da je za ženske iz bivše Vzhodne Nemčije zaradi nezaupanja v boljšo prihodnost nizka rodnost še razumljiva, za ženske iz zahodnega dela Nemčije, ki imajo na voljo brezplačno šolstvo in jim tri leta, ko čakajo na zaposlitev, teče pokojninska doba, pa ne. Nemci razloge iščejo v naraščajočem materializmu, razočaranju nad družbo ipd.. Soban govori o najvišji smrtnosti in zelo nizkih stopnjah rodnosti v Rusiji. Opozarja na problem upokoјencev, ki prejemajo zelo nizke pokojnine. Moški v povprečju živijo 13 let manj kot ženske in kmalu bo v Rusiji ogromno število osamljenih in nemočnih stark. Država nima denarja za financiranje vračanja Rusov iz sosednjih držav. V Italiji, piše Hočevar, se je na primer prvi otrok v novem tisočletju rodil kitajskima staršema. Italijani ugotavljajo, da bi za nespremenjeno število prebivalstva potrebovali 60000 priseljencev letno. V šali (in napol zares) pravijo, da so osemdesetletne ženice med mlajšimi v vrstah v veleblagovnicah.

Imigracije še nikoli in nikjer niso bile "sredstvo", s katerim bi prišlo do zapolnjevanja neke ne dovolj naseljene regije. Od tu negotovost glede imigracij. Na dolgi rok je za obnavljanje in rast prebivalstva najpomembnejša rodnost in cilj evropskih demografskih politik bi morala biti višja rodnost. Vendar je nemogoče natančno ugotoviti, kaj je vzrok sedanjim nizkim stopnjam rodnosti v Evropi. Te stopnje so splet okoliščin, ki jih je težko razvozlati. V Rusiji je gospodarska situacija slaba, na zahodu Evrope veliko boljša, povsod so stopnje rodnosti nizke. Italija ima uspešno gospodarstvo, gre za (načeloma) konzervativno družbo s tradicionalnimi vrednotami, pa sedaj tam beležijo rekordno nizke stopnje rodnosti. Požarnik ugotavlja, da danes mladim parom ni težko navesti ducat razlogov proti starševstvu (imeti otroke je drago, nočejo pomagati, v starosti ne gre računati nanje ipd.) in le redkega za. Sprašuje se, kako naj si razložimo situacijo, da so površine garaž v povprečju večje od površin otroških sob, kot tako, da še ti otroci, ki pridejo na svet, niso najbolj zaželeni (Požarnik, 2000, str. 14)? Renerjeva (Repovž, 2001, str. 4) se v intervjuju sprašuje, zakaj bi sploh rojevali otroke? Racionalno odločanje staršev za malo otrok argumentira v znakih, ki napeljujejo na to racionalnost (ekološke krize in finančne zahteve). Poleg tega pa si v nasprotju s preteklim časom (ko sta bili stopnji umrljivosti in rodnosti visoki) danes starši postavljajo razna vprašanja, ki jih napeljujejo v racionalnost.

Kakšna je vloga in pomen demografskih politik? Največji poudarek bi morala politika dati povečanju rodnosti (pronatalistična politika). Elementi te politike so na primer neposredne finančne podpore družinam, davčne olajšave, otroški dodatki ipd.. Do enostavnega obnavljanja prebivalstva naj bi po nekaterih mnenjih prišli z vzpodbujanjem (in spletom ukrepov) družin za odločanje rojstva tretjega

otroka. Dejanski vpliv oziroma učinek družinske politike pa je nejasen in težko merljiv. Nobena raziskava ne v svetu ne v Evropi ni dokazala, da bi kakršnakoli oblika finančne pomoči imela dolgoročne posledice. Učinek je kratkoročen, saj ko se nek ukrep pojavi, se število rojstev resda poveča, a po nekajletnem obdobju se pokaže, da gre za rojstva, ki bi se zgodila tako ali tako (zaradi ugodnosti ženske pohitijo z rojstvom, kasneje pa ne rodijo). Nemoč ukrepov je morda viden v naslednjem paradoksu: le na Norveškem, Švedskem in v Sloveniji imajo starši stoodstotno plačan celoletni dopust, ko pa so slovenske starše vprašali, kakšne ukrepe države si želijo, so si želeli daljši plačani porodniški dopust (Stropnik, Černič-Istenič, 2001, str. 28 in 32)! Učinkovitejši je morda način reševanja problematike v Skandinaviji. Tam so družinsko politiko "spustili" na individualne ravni. To pomeni, da so okrepili posameznike v smislu omogočanja zaposlitve, izobraževanja in stanovanjskega bivanja. Torej, ukrepe družinske politike niso usmerili na otroke ali družino, ampak na posameznike, ki so se resnično odločali za večje število otrok. Vendar je to število po nekem času zopet nekoliko padlo.

Če je kje rešitev za "izginjanje" evropske populacije, je v kombinaciji uspešne pronatalistične politike in primerne migracijske politike (le-to je težko opredeliti). Nekateri vidijo problem v centraliziranih ureditvah držav, naglašujejo potrebo po uspešnejši regionalni politiki, to je ukrepanje v smeri splošnega razvoja (podeželskih) manj razvitih regij. Ta razvoj bi pomenil tudi višje rodnosti na teh območjih. Vendar je res težko opredeliti vzroke gibanja demografskih kazalcev v preteklem in še bolj v prihodnjem času. Kaj na njihov razvoj dejansko vpliva in kako ukrepati v tej smeri? Demografske politike so lahko le en izmed spleta okoliščin, ki delujejo na obnašanje prebivalstva. Morda nas kljub znanim napovedim v prihodnosti čaka nov baby-boom. Požarnik (Požarnik, 2000, str. 15) nasprotno navaja napoved demografa Darwina. Pravi, da če se bo polovica človeštva odločila namesto za otroke za materialno izobilje, moralni individualizem in sebičnost, potem kmalu v prihodnosti takole vidi razlagati nekega afriškega profesorja: " Za številna znanstvena odkritja se imamo zahvaliti beli rasi, katere prvotna domovina je bila Evropa. Uspehi so jim vzeli vso energijo, smisel življenja so iskali v materialnih dobrinah. Njihove ostanke lahko danes najdemo le še na težko dostopnih predelih naše zemlje". Zelo pesimistično.

## **8 SKLEP**

Demografski procesi in njihove spremembe nastajajo kot posledica socialno-ekonomskih in kulturnih gibanj v določeni družbi, velja pa tudi obratno. Zdi se, da so predvsem gospodarski razvoj, višje stopnje izobrazbe in posledično višja enakopravnost spolov vodili predvsem v nizke stopnje rodnosti. Ljudje danes živijo pragmatično in racionalno. Za napovedovanje in projekcije sestavin



prebivalstva smo privzeli 2 scenarija. Scenarij poenotenja je z vidika sedanjega evropskega razvoja demografskih procesov optimističen. Zaradi poenotenja celotnega evropskega prostora na vseh področjih (širjenje EU) naj bi se izboljšali tudi demografski kazalci. Zvišale so bodo stopnje rodnosti, ki so sedaj precej pod stopnjo rodnosti, ki bi zagotavljala enostavno obnavljanje prebivalstva. Scenarij različnosti predvideva, da bodo gospodarske in kulturne razlike med regijami Evrope ostale. Kazalci sestavin prebivalstva se bodo zato med regijami v prihodnosti razlikovali. Scenarija temeljita na poenostavljenih predpostavkah in predstavljata predvidene zgornje in spodnje meje vrednosti kazalcev.

Rodnost v Evropi sedaj znaša povprečno 1.5 otroka na žensko. Scenarij poenotenja ob koncu projekcijskega obdobja, to je leta 2050, v vseh regijah in obravnavanih državah napoveduje stopnjo totalne rodnosti 1.8. Scenarij različnosti za severno regijo napoveduje vrednost TFR 1.6, za vzhodno pa le 1.1. Pričakovano trajanje življenja se povsod v Evropi podaljšuje. Scenarij poenotenja predvideva precej večje podaljšanje življenja prebivalstva kot scenarij različnosti. Moški naj bi po scenariju poenotenja v vzhodni Evropi živeli leta 2050 v povprečju kar 20 let dlje kot danes. Napovedovanje razvoja migracij je najmanj zanesljivo. Razvoj migracij je odvisen od družbenih razmer in sprememb v določeni regiji. V Evropi imajo vse večjo težo pri gibanju migracij politične odločitve. Zdi se, da bo Evropa v prihodnjih desetletjih zaradi najverjetnejšega pomanjkanja delavcev na trgu dela postala celina z visoko stopnjo neto migracij.

Posledica razvoja vseh treh sestavin prebivalstva je sprememba števila prebivalstva. Scenarij poenotenja predvideva v obravnavanem obdobju povečanje celotnega evropskega prebivalstva za 4%, s tem, da bo to število začelo leta 2047 padati. Scenarij različnosti pesimistično predvideva padec števila evropskega prebivalstva za 21%. V vzhodni regiji naj bi to število padlo kar za 40%. Naravni prirastek naj bi do leta 2050 že povsod dosegal negativne vrednosti. Očitno staranje evropskega prebivalstva razberemo iz vse višjih deležev starega prebivalstva med celotnim prebivalstvom, ki se bodo večali še vsaj nekaj desetletij. Glavni vzrok staranja so nizke stopnje rodnosti. Posledica staranja so težave javnih pokojninskih sistemov, ki v taki obliki za nastale demografske razmere niso več primerni. Še nedokončane reforme prinašajo alternativne oblike zavarovanj in varčevanj za dobo upokojitve. Nizke stopnje rodnosti bodo v Evropi povzročile pomanjkanja delavcev na trgu dela, zato bo prišlo do močnejših migracijskih gibanj. S primerno imigracijsko politiko bo morala Evropa preseči vse težave, ki spremljajo občutljivo temo priseljevanja. Glede staranja prebivalstva smo še ugotovili, da starejši zaposlenci bržkone niso veliko manj produktivni od ostalih, z višjo starostjo pa se povišujejo stroški zdravstvene oskrbe. Narasle bodo potrebe po storitvah zdravstvene in medicinske oskrbe.

## LITERATURA

1. Beer Joop, van Wissen Leo: Europe: One Continent, Different Worlds. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, 1999. 189 str.
2. Blum Alain, Rallu Jean-Louis: European Population. Paris: John Libbey Eurotext, 1993. 525 str.
3. Butler N. Robert, Smeeding Timothy, Schaber Gaston: The Consequences of Population Ageing for Society. B. k.: ILC, 1999. 158 str.
4. De Santis Gustavo: Ageing Societies-Where Does the Economic Problem Lie? Stropnik Nada, ed., Social and Economic Aspects of Ageing Societies: An Important Social Development Issue-5<sup>th</sup> biannual European IUCISD Conference. Ljubljana: Institute for Economic Research, 1997, str. 149-175.
5. Der Spiegel: Planet starcev. Delo, Sobotna priloga, Ljubljana, 20.4.2002, str. 26.
6. Hočevar Tone, Kramžar Barbara, Soban Branko: Žirinovski bi uvedel poligamijo. Delo, Sobotna priloga, Ljubljana, 21.4.2001, str. 12-13.
7. Jackson A. William: The Political Economy of Population Ageing. Northampton, Cheltenham: E. Elgar, 1998. 248 str.
8. Kavkler Katarina: Imigracijska politika Evropske Unije in Slovenije ter ekonomski učinki imigracij. Diplomsko delo. Ljubljana: Ekonomska fakulteta, 2002. 44 str.
9. Kraigher Tomaž: Projekcije prebivalstva Slovenije 1996-2070. Delovni zvezek. Ljubljana: Urad Republike Slovenije za makroekonomske analize in razvoj, 1998, 2, 46 str.
10. Likl Evgen: Nujnost dodatnega pokojninskega zavarovanja. Naše gospodarstvo, Ljubljana, 47 (2001), 3-4, str. 236-246.
11. Malačič Janez: Demografija-teorija, analiza, metode in modeli. Četrta izdaja. Ljubljana: Ekonomska fakulteta, 2000. 378 str.
12. Mullan Phil: The Imaginary Time Bomb. London, New York: I. B. Tauris, 2000. 239 str.
13. OECD: Trends in International Migration. Paris: OECD, 1999. 328 str.
14. Potočnik Nina: Svetovna prebivalstvena politika OZN in globalni ekonomsko-demografski problemi sveta. Diplomsko delo. Ljubljana: Ekonomska fakulteta, 1997. 35 str.
15. Požarnik Hubert: Ali bomo izumrli? Delo, Sobotna priloga, Ljubljana, 25.11.2000, str. 14-15.
16. Pušavec Slavko: Projekcije prebivalstva Slovenije do leta 2021. Diplomsko delo. Ljubljana: Ekonomska fakulteta Borisa Kidriča, 1987. 72 str.
17. Repovž Grega: Zakaj bi sploh imeli otroke? Delo, Sobotna priloga, Ljubljana, 5.5.2001, str. 4-6.

18. Stanovnik Tine: Financiranje pokojninskih sistemov. Borak Neven, ed., Ekonomski vidiki pokojninske ureditve. Zbornik referatov 4. letnega srečanja Zveze ekonomistov Slovenije. Ljubljana: Zveza ekonomistov Slovenije, 1996, str. 43-56.
19. Stropnik Nada, Černič-Istenič Majda: Prebivalstvo, družina in blaginja: stališča do politike in ukrepov. Ljubljana: Inštitut za ekonomska raziskovanja, 2001. 136 str.
20. UNDP: Human Development Report. New York: Oxford University Press, 2000. 290 str.
21. Vrečar Natalija: Kakšna bo usoda slovenskih v 2000? Delo, Sobotna priloga, Ljubljana, 25.5.2002, str. 22-23.
22. Yakita Akira: Uncertain lifetime, fertility and social security. Journal of Population Economics, 14 (2001), 4, str. 635-639.

## **VIRI**

1. Recent demographic developments in Europe 2000. Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2000. 700 str.
2. Statistične informacije, prebivalstvo. Ljubljana: Statistični urad Republike Slovenije, 31.8.2001, 4, 32 str.
3. Statistične informacije, prebivalstvo. Ljubljana: Statistični urad Republike Slovenije, 5.12.2001, 6, 42 str.
4. Statistične informacije, prebivalstvo. Ljubljana: Statistični urad Republike Slovenije, 17.6.2002, 2, 22 str.
5. World Population Prospects, 1995. New York: United Nations, 1995. 858 str.

## **PRILOGA**

Tabela 1: Projekcije stopenj totalne rodnosti za evropske regije za projekcijsko obdobje 2000-2050 (1994)

	2000-2010	2010-2020	2020-2030	2030-2040	2040-2050
<b>Nizka varianta</b>					
Sever	1.56	1.51	1.50	1.50	1.50
Zahod	1.40	1.40	1.40	1.40	1.41
Jug	1.33	1.31	1.31	1.32	1.32
Vzhod	1.50	1.49	1.49	1.49	1.49
<b>Srednja varianta</b>					
Sever	1.84	2.00	2.09	2.10	2.10
Zahod	1.57	1.71	1.86	1.96	2.02
Jug	1.45	1.57	1.71	1.84	1.84
Vzhod	1.66	1.80	1.92	2.03	2.10
<b>Visoka varianta</b>					
Sever	2.14	2.32	2.47	2.50	2.50
Zahod	1.81	2.01	2.22	2.37	2.46
Jug	1.72	1.91	2.10	2.27	2.41
Vzhod	1.92	2.12	2.30	2.45	2.50

Vir: World Population Prospects 1995, 1995, str. 492-501.

Tabela 2: Življenjsko pričakovanje ob rojstvu za moške (v letih)

	Izmerjene vrednosti				Scenarij poenotenja			Scenarij različnosti		
	1975	1985	1995	1999*	2000	2025	2050	2000	2025	2050
<b>Sever</b>										
Danska	71.5	72.0	72.7	74.2	73.9	79.4	83.0	73.7	77.6	80.0
Finska	70.1	70.9	72.8	73.8	74.0	79.5	83.0	73.7	77.5	80.0
Islandija	74.8	75.4	75.9	77.8	76.9	80.8	83.0	76.5	78.8	80.0
Norveška	--	73.4	74.8	75.6	76.2	80.9	83.0	75.5	78.3	80.0
Švedska	73.8	74.8	76.2	77.1	77.1	80.8	83.0	76.8	78.8	80.0
<b>Zahod</b>										
Avstrija	70.4	72.4	73.5	75.1	74.8	79.8	83.0	74.6	78.0	80.0
Belgija	71.1	72.7	73.4	74.8 <sup>2</sup>	74.6	79.8	83.0	74.3	77.9	80.0
Francija	71.2	72.7	73.9	74.7 <sup>2</sup>	75.1	80.1	83.0	74.8	78.2	80.0
Nemčija	--	71.9	73.2	74.5 <sup>2</sup>	74.4	79.7	83.0	74.1	77.9	80.0
Irska	--	--	73.0	73.9	74.2	79.7	83.0	73.6	76.9	80.0
Luksemburg	--	72.3	72.6	74.7	73.9	79.5	83.0	73.6	77.7	80.0
Nizozemska	73.1	73.8	74.6	75.3	75.6	80.1	83.0	75.3	78.3	80.0
Švica	--	74.9	75.3	76.8	76.5	80.5	83.0	76.1	78.6	80.0
Velika Britanija	--	--	74.0	75.0	75.1	79.9	83.0	74.8	78.1	80.0
<b>Jug</b>										
Grčija	73.5	74.6	75.1	75.4	76.0	80.5	83.0	75.7	78.5	80.0
Italija	72.3	73.6	74.9	75.7 <sup>1</sup>	75.8	80.4	83.0	75.5	78.5	80.0
Portugalska	69.3	70.4	71.2	72.0	72.6	78.9	83.0	72.4	77.2	80.0
Španija	73.1	73.3	74.3	75.0 <sup>2</sup>	75.4	80.2	83.0	75.1	78.3	80.0
<b>Center</b>										
Hrvaška	--	--	--	70.5 <sup>1</sup>	71.3	78.2	83.0	70.6	73.3	75.0
Češka	--	--	69.7	71.4	71.2	78.1	83.0	70.6	73.1	75.0
Estonija	--	--	--	65.5	66.2	75.2	83.0	65.6	71.0	75.0
Madžarska	--	--	65.2	66.4	67.3	76.2	83.0	66.7	71.7	75.0
Latvija	--	--	--	64.8	65.9	77.5	83.0	65.0	72.6	75.0
Litva	--	--	63.5	67.0	66.6	77.6	83.0	65.7	72.0	75.0
Poljska	--	--	--	68.2	69.6	77.9	83.0	68.8	73.1	75.0
Slovaška	--	--	68.3	69.0	69.9	77.6	83.0	69.2	72.8	75.0
<u>Slovenija</u>	--	--	<u>70.7</u>	<u>71.8</u>	<u>72.1</u>	<u>78.6</u>	<u>83.0</u>	<u>71.3</u>	<u>73.7</u>	<u>75.0</u>
<b>Vzhod</b>										
Belorusija	--	--	--	62.2	64.4	75.4	83.0	63.2	67.4	70.0
Bolgarija	--	--	67.4	68.3	69.1	77.2	83.0	67.8	69.2	70.0
Moldavija	--	--	--	64.2	64.6	75.7	83.0	63.3	67.5	70.0
Romunija	--	--	--	67.1	66.9	77.2	83.0	65.6	69.2	70.0
Rusija	--	--	--	59.9	62.4	74.9	83.0	61.3	66.7	70.0
Ukrajina	--	--	--	63.0 <sup>2</sup>	61.5	74.2	83.0	60.4	66.7	70.0

1999\*: Recent demographic developments in Europe 2000

<sup>1</sup>: leto 1997; <sup>2</sup>: leto 1998

Vir: Beer et al., 1999, str. 76; Recent demographic developments in Europe 2000, 2000, str. 93.

Tabela 3: Življenjsko pričakovanje ob rojstvu za ženske (v letih)

	Izmerjene vrednosti				Scenarij poenotenja			Scenarij različnosti		
	1975	1985	1995	1999*	2000	2025	2050	2000	2025	2050
<b>Sever</b>										
Danska	77.5	77.7	77.5	79.0	78.9	83.4	86.0	78.3	81.3	84.0
Finska	78.5	78.9	80.2	81.0	81.0	84.1	86.0	80.7	82.8	84.0
Islandija	80.4	80.6	79.6	81.5	80.8	84.1	86.0	80.4	82.2	84.0
Norveška	--	79.8	80.8	81.1	81.5	84.4	86.0	81.1	82.7	84.0
Švedska	79.7	80.4	81.4	81.9	82.1	84.6	86.0	81.7	82.9	84.0
<b>Zahod</b>										
Avstrija	77.3	78.9	80.0	81.0	80.9	84.1	86.0	80.5	82.3	84.0
Belgija	78.0	79.4	80.2	81.1 <sup>2</sup>	81.1	84.2	86.0	80.6	82.3	84.0
Francija	--	81.0	81.9	82.2 <sup>2</sup>	82.5	84.8	86.0	82.1	83.1	84.0
Nemčija	--	78.4	79.7	80.5 <sup>2</sup>	80.5	84.0	86.0	80.1	82.1	84.0
Irska	--	--	78.6	79.1	79.6	83.7	86.0	79.1	81.7	84.0
Luksemburg	--	78.6	79.8	81.2	80.8	84.2	86.0	80.4	82.4	84.0
Nizozemska	79.7	80.1	80.4	80.5	81.1	84.2	86.0	80.7	82.4	84.0
Švica	--	80.7	81.7	82.5	82.4	84.7	86.0	82.0	83.0	84.0
Velika Britanija	--	--	79.2	79.8	80.1	83.8	86.0	79.6	81.9	84.0
<b>Jug</b>										
Grčija	78.4	79.5	80.3	80.4	81.0	84.1	86.0	80.6	82.4	84.0
Italija	78.7	80.1	81.2	81.6 <sup>1</sup>	81.9	84.6	86.0	81.5	82.9	84.0
Portugalska	76.4	77.4	78.6	79.1	79.4	83.4	86.0	79.0	81.5	84.0
Španija	79.6	80.4	81.5	82.0 <sup>2</sup>	82.1	84.6	86.0	81.7	82.9	84.0
<b>Center</b>										
Hrvaška	--	--	--	77.3 <sup>1</sup>	78.0	83.0	86.0	77.2	79.0	80.0
Češka	--	--	76.7	78.2	77.9	82.7	86.0	77.4	78.6	80.0
Estonija	--	--	--	76.3	76.6	81.7	86.0	75.9	78.0	80.0
Madžarska	--	--	74.5	75.2	75.9	82.0	86.0	75.2	77.5	80.0
Latvija	--	--	--	75.4	75.8	81.7	86.0	75.4	78.3	80.0
Litva	--	--	75.1	77.2	76.4	82.2	86.0	75.5	77.7	80.0
Poljska	--	--	--	77.2	78.0	82.9	86.0	77.2	78.7	80.0
Slovaška	--	--	76.4	77.2	77.5	82.6	86.0	76.7	78.4	80.0
<u>Slovenija</u>	--	--	<u>78.3</u>	<u>79.3</u>	<u>79.2</u>	<u>83.4</u>	<u>86.0</u>	<u>78.4</u>	<u>79.3</u>	<u>80.0</u>
<b>Vzhod</b>										
Belorusija	--	--	--	74.0	75.2	82.0	86.0	74.5	76.8	78.0
Bolgarija	--	--	74.8	75.1	75.9	81.6	86.0	75.0	76.5	78.0
Moldavija	--	--	--	71.5	72.3	80.8	86.0	71.5	76.4	78.0
Romunija	--	--	--	74.1	74.0	82.0	86.0	73.5	76.7	78.0
Rusija	--	--	--	72.4	74.1	81.6	86.0	73.4	76.1	78.0
Ukrajina	--	--	--	74.0 <sup>2</sup>	72.9	81.0	86.0	72.4	76.4	78.0

1999\*: Recent demographic development in Europe 2000

<sup>1</sup>: leto 1997; <sup>2</sup>: leto 1998

Vir: Beer et al., 1999, str. 77; Recent demographic developments in Europe 2000, 2000, str. 93.

Tabela 4: Neto migracije na tisoč prebivalcev celotnega prebivalstva

	Vrednost 1999	Scenarij poenotenja			Sc. različnosti
		Kritična točka 1,	dosežena v letu	Končna vrednost (2050)	Končna vrednost (2050)
<b>Sever</b>					
Danska	1.8	3.5	2025	2.5	1.5
Finska	0.7	3.5	2025	2.5	1.5
Islandija	4.0	3.5	2025	2.5	1.5
Norveška	4.3	3.5	2025	2.5	1.5
Švedska	1.5	3.5	2025	2.5	1.5
<b>Zahod</b>					
Avstrija	2.4	3.5	2025	2.5	1.5
Belgija	1.6	3.5	2025	2.5	1.5
Francija	0.8	3.5	2025	2.5	1.5
Nemčija	2.5	3.5	2025	2.5	1.5
Irska	5.3	3.5	2025	2.5	1.5
Luksemburg	10.9	3.5	2025	2.5	1.5
Nizozemska	2.8	3.5	2025	2.5	1.5
Švica	3.5	3.5	2025	2.5	1.5
Velika Britanija	2.8	3.5	2025	2.5	1.5
<b>Jug</b>					
Grčija	2.4	3.5	2025	3.5	2.5
Italija	2.0	3.5	2025	3.5	2.5
Portugalska	1.0	3.5	2025	3.5	2.5
Španija	1.0	3.5	2025	3.5	2.5
<b>Center</b>					
Hrvaška	--	-0.5	2020	2.5	-0.5
Češka	0.9	-0.5	2005	2.5	-0.5
Estonija	-0.3	-0.5	2005	2.5	-0.5
Madžarska	0.0	-0.5	2005	2.5	-0.5
Latvija	-0.8	-0.5	2010	2.5	-0.5
Litva	0.4	-0.5	2010	2.5	-0.5
Poljska	0.4	-0.5	2005	2.5	-0.5
Slovaška	0.3	-0.5	2010	2.5	-0.5
<u>Slovenija</u>	<u>5.6</u>	<u>-0.5</u>	<u>2005</u>	<u>2.5</u>	<u>-0.5</u>
<b>Vzhod</b>					
Belorusija	-11.0	-1	2020	2.5	-1
Bolgarija	0.0	-1	2010	2.5	-1
Moldavija	-1.4	-1	2020	2.5	-1
Romunija	-0.1	-1	2010	2.5	-1
Rusija	1.1	-1	2020	2.5	-1
Ukrajina	-3.0	-1	2020	2.5	-1

Vir: Beer et al., 1999, str. 102; Recent demographic developments in Europe 2000, 2000, str. 47.



Tabela 5: Scenarij poenotenja za evropsko prebivalstvo za posamezne države

	(v 1000)						Indeks
	1996	2000	2005	2010	2025	2050	1996 = 100 2050
Danska	5,251	5,341	5,464	5,580	5,950	6,429	122
Finska	5,117	5,176	5,250	5,334	5,663	5,987	117
Islandija	268	275	283	292	326	368	137
Norveška	4,370	4,467	4,580	4,684	5,092	5,557	127
Švedska	8,837	8,867	8,903	8,956	9,443	9,884	112
<b>Sever</b>	<b>23,843</b>	<b>24,127</b>	<b>24,479</b>	<b>24,847</b>	<b>26,474</b>	<b>18,115</b>	<b>118</b>
Avstrija	8,055	8,100	8,131	8,196	8,510	8,758	109
Belgija	10,143	10,211	10,288	10,377	10,866	11,426	113
Francija	58,256	59,258	60,528	61,813	66,301	71,875	123
Nemčija	81,817	82,463	83,271	84,052	87,283	89,745	110
Irska	3,616	3,714	3,553	4,022	4,564	5,303	147
Luksemburg	413	433	454	471	519	569	138
Nizozemska	15,494	15,844	16,258	16,618	17,862	18,993	123
Švica	7,062	7,153	7,227	7,293	7,644	7,827	111
Velika Britanija	58,693	59,493	60,423	61,452	66,156	71,850	122
<b>Zahod</b>	<b>243,549</b>	<b>246,669</b>	<b>250,434</b>	<b>254,268</b>	<b>269,706</b>	<b>286,346</b>	<b>118</b>
Grčija	10,465	10,554	10,698	10,843	11,095	11,347	108
Italija	57,333	57,674	58,171	58,539	58,890	58,524	102
Portugalska	9,921	10,001	10,138	10,286	10,658	11,145	113
Španija	39,242	39,471	39,921	40,437	41,336	42,078	107
<b>Jug</b>	<b>116,961</b>	<b>117,701</b>	<b>118,928</b>	<b>120,105</b>	<b>121,980</b>	<b>123,293</b>	<b>105</b>
Hrvaška	4,752	4,727	4,702	4,678	4,563	4,325	91
Češka	10,321	10,284	10,212	10,132	9,820	9,248	90
Estonija	1,476	1,432	1,400	1,383	1,344	1,283	87
Madžarska	10,212	10,078	9,952	9,843	9,558	9,407	92
Latvija	2,502	2,407	2,340	2,301	2,232	2,110	84
Litva	3,721	3,692	3,672	3,658	3,627	3,568	96
Poljska	38,610	38,683	38,834	39,109	39,921	40,086	104
Slovaška	5,368	5,404	5,461	5,519	5,610	5,638	105
<i>Slovenija</i>	<i>1,990</i>	<i>1,996</i>	<i>1,995</i>	<i>1,990</i>	<i>1,940</i>	<i>1,828</i>	<i>92</i>
<b>Center</b>	<b>78,944</b>	<b>78,701</b>	<b>78,567</b>	<b>78,612</b>	<b>78,614</b>	<b>77,493</b>	<b>98</b>
Belorusija	10,246	10,112	10,011	9,960	9,717	9,253	90
Bolgarija	8,385	8,211	8,007	7,810	7,253	6,601	79
Moldavija	4,335	4,278	4,270	4,295	4,411	4,482	103
Romunija	22,656	22,334	22,153	22,120	22,078	22,242	98
Rusija	147,332	145,425	144,410	144,100	141,652	135,293	92
Ukrajina	50,902	48,936	47,217	45,985	43,501	40,302	79
<b>Vzhod</b>	<b>243,875</b>	<b>239,305</b>	<b>236,068</b>	<b>234,270</b>	<b>228,612</b>	<b>218,173</b>	<b>89</b>
<b>SKUPAJ</b>	<b>707,172</b>	<b>706,502</b>	<b>708,476</b>	<b>712,101</b>	<b>725,385</b>	<b>733,439</b>	<b>104</b>

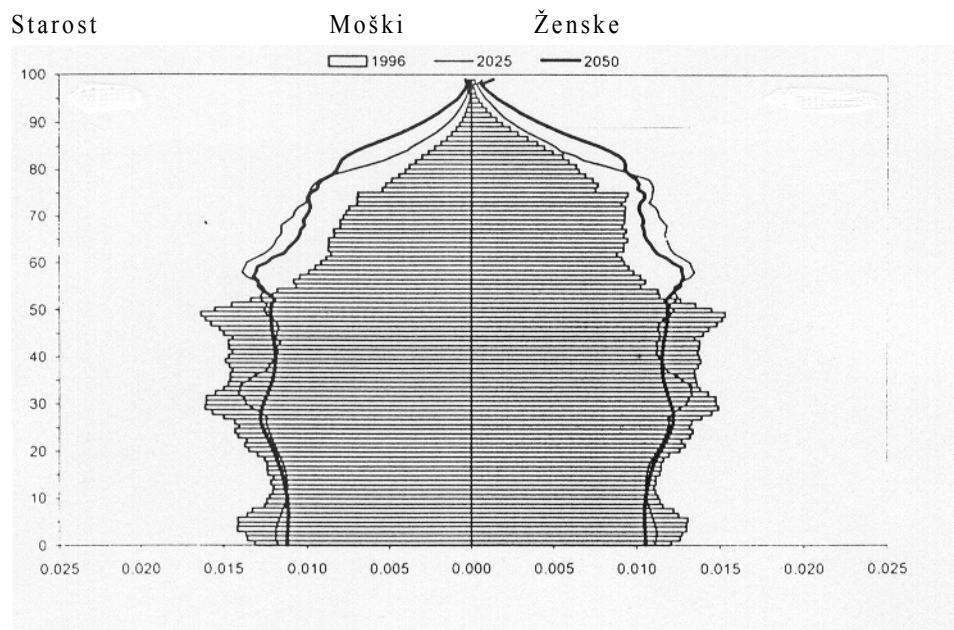
Vir: Beer et al., 1999, str. 170.

Tabela 6: Scenarij različnosti za evropsko prebivalstvo za posamezne države

	(v 1000)						Indeks
	1996	2000	2005	2010	2025	2050	1996 = 100 2050
Danska	5,251	5,344	5,420	5,480	5,585	5,385	103
Finska	5,117	5,171	5,214	5,242	5,247	4,855	95
Islandija	268	275	280	284	292	282	105
Norveška	4,370	4,460	4,541	4,595	4,737	4,578	105
Švedska	8,837	8,859	8,845	8,806	8,745	8,017	91
<b>Sever</b>	<b>23,843</b>	<b>24,099</b>	<b>24,301</b>	<b>24,407</b>	<b>24,607</b>	<b>23,116</b>	<b>97</b>
Avstrija	8,055	8,095	8,087	8,039	7,841	6,885	85
Belgija	10,143	10,201	10,223	10,200	9,998	8,996	89
Francija	58,256	59,197	60,080	60,628	60,845	56,476	97
Nemčija	81,817	82,386	82,754	82,734	81,543	72,973	89
Irska	3,616	3,708	3,822	3,939	4,173	4,191	116
Luksemburg	413	432	450	463	480	454	110
Nizozemska	15,494	15,828	16,154	16,333	16,561	15,200	98
Švica	7,062	7,148	7,189	7,138	7,045	6,169	87
Velika Britanija	58,693	59,445	60,199	60,610	61,644	58,271	99
<b>Zahod</b>	<b>243,549</b>	<b>246,439</b>	<b>248,869</b>	<b>250,128</b>	<b>250,139</b>	<b>229,616</b>	<b>94</b>
Grčija	10,465	10,542	10,610	10,624	10,306	9,169	88
Italija	57,333	57,607	57,690	57,404	54,800	47,204	82
Portugalska	9,921	9,994	10,069	10,097	9,879	9,056	91
Španija	39,242	39,428	39,588	39,574	38,211	33,598	86
<b>Jug</b>	<b>116,961</b>	<b>117,570</b>	<b>117,958</b>	<b>117,699</b>	<b>113,196</b>	<b>99,026</b>	<b>85</b>
Hrvaška	4,752	4,707	4,621	4,502	3,995	2,977	63
Češka	10,321	10,281	10,206	10,087	9,393	7,238	70
Estonija	1,476	1,426	1,374	1,329	1,177	879	60
Madžarska	10,212	10,073	9,912	9,721	8,922	7,063	69
Latvija	2,502	2,398	2,295	2,211	1,961	1,438	57
Litva	3,721	3,678	3,651	3,611	3,406	2,735	74
Poljska	38,610	38,662	38,702	38,724	37,461	30,353	79
Slovaška	5,368	5,399	5,435	5,456	5,288	4,316	80
<i>Slovenija</i>	<i>1,990</i>	<i>1,994</i>	<i>1,992</i>	<i>1,980</i>	<i>1,846</i>	<i>1,408</i>	<i>71</i>
<b>Center</b>	<b>78,944</b>	<b>78,626</b>	<b>78,190</b>	<b>77,640</b>	<b>73,450</b>	<b>58,407</b>	<b>74</b>
Belorusija	10,246	10,095	9,918	9,755	8,968	6,546	64
Bolgarija	8,385	8,187	7,906	7,601	6,537	4,371	52
Moldavija	4,335	4,276	4,217	4,167	3,877	2,904	67
Romunija	22,656	22,286	21,825	21,317	19,128	13,645	60
Rusija	147,332	144,874	141,928	138,910	125,861	91,405	62
Ukrajina	50,902	48,895	46,828	44,967	39,129	27,482	54
<b>Vzhod</b>	<b>243,875</b>	<b>238,613</b>	<b>232,623</b>	<b>226,717</b>	<b>203,500</b>	<b>146,354</b>	<b>60</b>
<b>SKUPAJ</b>	<b>707,172</b>	<b>705,347</b>	<b>701,940</b>	<b>696,590</b>	<b>664,892</b>	<b>556,518</b>	<b>79</b>

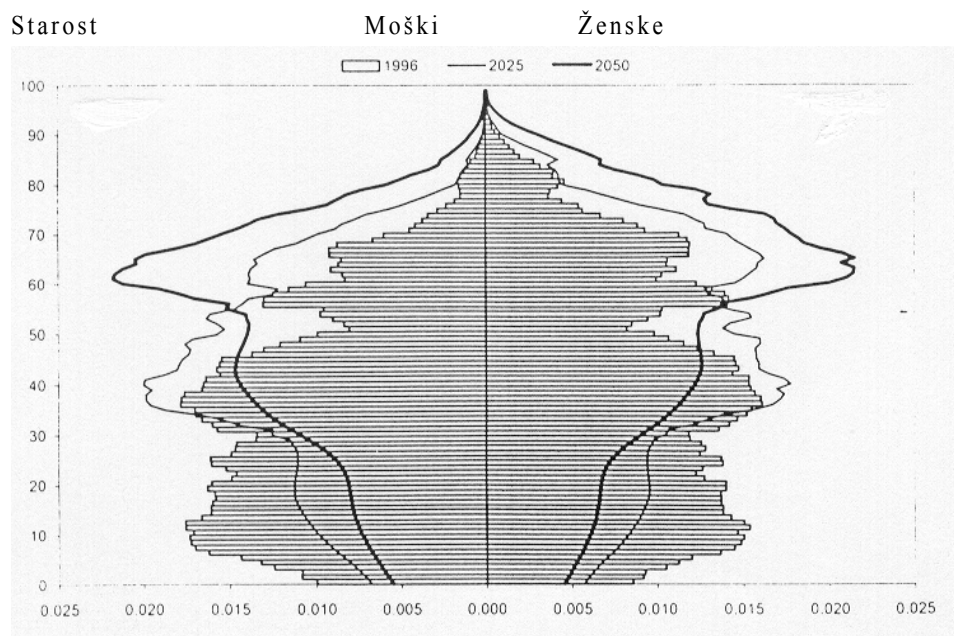
Vir: Beer et al., 1999, str. 171.

Slika 1: Starostna piramida za severno regijo za leta 1996, 2025 in 2050- scenarij poenotenja



Vir: Beer et al., 1999, str. 123.

Slika 2: Starostna piramida za vzhodno regijo za leta 1996, 2025 in 2050-scenarij različnosti



Vir: Beer et al., 1999, str. 127.

Tabela 7: Sestava starostnih razredov v evropskih regijah po obeh scenarijih v % celotnega prebivalstva

	1996	2000	2005	2010	2025	2050
<b>POENOTENJE</b>						
<b>0-19 let</b>						
Sever	24.8	24.6	24.5	23.8	22.3	22.0
Zahod	24.1	23.9	23.2	22.3	21.8	21.6
Jug	22.7	20.9	20.1	20.1	19.2	20.1
Center	28.9	26.5	23.9	21.9	20.6	20.0
Vzhod	28.2	26.4	23.7	20.9	20.2	19.2
<b>20-59 let</b>						
Sever	54.8	54.8	54.0	52.3	49.5	48.6
Zahod	55.6	55.0	54.8	54.3	49.9	47.8
Jug	55.5	56.3	56.2	54.9	50.8	44.5
Center	54.1	56.0	57.8	58.2	52.1	44.3
Vzhod	54.5	55.3	58.5	60.5	52.7	42.5
<b>Nad 60 let</b>						
Sever	20.4	20.5	21.5	23.9	28.2	29.4
Zahod	20.3	21.1	22.0	23.3	28.3	30.5
Jug	21.7	22.8	23.7	25.1	29.9	35.4
Center	17.0	17.5	18.3	19.9	27.3	35.7
Vzhod	17.3	18.3	17.8	18.6	27.1	38.3
<b>RAZLIČNOST</b>						
<b>0-19 let</b>						
Sever	24.8	24.6	24.2	23.2	20.5	19.3
Zahod	24.1	23.9	23.0	21.8	19.5	18.0
Jug	22.7	20.9	19.7	19.2	16.9	16.0
Center	28.9	26.6	23.9	21.8	18.9	15.1
Vzhod	28.2	26.4	23.5	20.3	17.3	12.8
<b>20-59 let</b>						
Sever	54.8	54.9	54.3	52.9	50.9	49.1
Zahod	55.6	55.0	55.0	54.9	51.5	48.2
Jug	55.5	56.3	56.6	55.7	52.5	45.1
Center	54.1	56.0	58.1	58.8	55.0	47.6
Vzhod	54.5	55.4	59.0	61.8	57.4	47.9
<b>Nad 60 let</b>						
Sever	20.4	20.5	21.5	23.9	28.6	31.6
Zahod	20.3	21.1	22.0	23.3	29.0	33.8
Jug	21.7	22.8	23.7	25.1	30.6	38.8
Center	17.0	17.5	18.0	19.4	26.1	37.4
Vzhod	17.3	18.3	17.5	18.0	25.3	39.3

Vir: Beer et al., 1999, str. 172-177.

Tabela 8: Število in delež tujega prebivalstva med celotnim prebivalstvom in celotno delovno silo v nekaterih državah članicah OECD leta 1997

Država	Tuje prebivalstvo (v 1000)	Delež tujega prebivalstva (%)	Tuja delovna sila (v 1000)	Delež tuje delovne sile (%)
Avstrija	733	9.1	326	9.9
Belgija	903	8.9	333	7.9
Danska	250	4.7	88	3.1
Finska	81	1.6	19	0.8
Francija	3579	6.3	1570	6.1
Nemčija	7366	9.0	2522	9.1
Irska	114	3.1	52	3.4
Italija	1241	2.2	332	1.7
Luksemburg	1483	34.9	125	55.1
Nizozemska	687	4.4	208	2.9
Norveška	158	3.6	60	2.8
Portugalska	175	1.8	88	1.8
Španija	610	1.5	176	1.1
Švedska	522	6.0	220	5.2
Švica	1341	19.0	693	17.5
Velika Britanija	2066	3.6	949	3.6
Japonska	1483	1.2	660	1.0
Avstralija	3908	21.1	2239	24.6
Kanada	4971	17.4	2618	18.5
ZDA	24600	9.3	14300	10.8

Vir: OECD, 1999, str. 38.